

Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri

RUSÇUK

Editör

Meral BAYRAK (FERLİBAŞ)

Yazarlar

Mehmet TOPAL

Meryem KAÇAN ERDOĞAN

Kamil ÇOLAK

Meral BAYRAK (FERLİBAŞ)

Numan ELİBOL

YEDİTEPE 

İstanbul 2011

VIII.

Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler [*]

Meral BAYRAK (FERLİBAŞ)

Giriş

Bugünkü Bulgaristan sınırları içinde bulunan Tuna Nehri'nin güney kıyısında yer alan Rusçuk 1388 yılında Osmanlı hakimiyetine girmiş, XVI. yüzyılın ikinci yarısında pek çok açıdan gelişme göstererek bir kaza merkezi durumuna gelmiştir. Aynı dönemde burada Müslüman nüfus da artış göstermiş, çeşitli sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılamak üzere vakıflar yoluyla kültür varlıkları inşa edilmiştir. Bu dönemde Müslümanlar'a ait altı mahallede biri mescit olmak üzere birer cami bulunduğu tespit edilmiş, yüzyılın sonlarında mahalle ve cami sayısı dokuza yükselmiştir.¹ Osmanlı medeniyetinin göstergesi olan vakıf sayısı giderek çoğalmış, XIX. yüzyıl başlarında merkezdeki cami adedi 37'ye ulaşmıştır. Yine aynı dönemde canlı bir kaza haline gelmiş olan Rusçuk'ta 8 mescit, 4 medrese, 2 tekke, 4 pınar, bir saat kulesi ile Tirsiniklizâde İsmail Ağa tarafından inşa ettirilen 48 adet çeşme, şadırvan ve fıskiye vakfının bulunduğu saptanmıştır.²

[*] Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayımlanmıştır (Meral Bayrak (Ferlibaş), "Rusçuk Cami Vakıflarına Örnekler", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.22 (Aralık 2010), s.33-60).

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Tahrir Defteri (TD)*, nr.382, s.52-59; nr.625, s.40-41.

² Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM), *Rusçuk Şer'iyye Sicili (R)*, nr.11, s.8-12; Meryem Kaçan Erdoğan-Meral Bayrak (Ferlibaş)-Kamil Çolak, *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009, s.186, 269-270.

1805 yılında hazırlanan Rusçuk'taki mevcut vakıflar hakkında bilgi veren vakf sicili³ ile çeşitli arşivlerdeki defter ve belge tasniflerinden derlenen verilere göre tüm Osmanlı döneminde Rusçuk merkezde 55 adet vakıf cami ve mescit bulunduğu tespit edilmiş,⁴ bunlardan on tanesine daha önce yapılmış bir çalışmada yer verilmiştir.⁵ Bu çalışmada da alfabetik sıra esasına göre mevcut verilere dayalı olarak beş vakfa ait caminin tanıtılması hedeflenmiştir.

Davud Ağa Camii (Burmali Cami)

Cami, Hacı Musa Mahallesi'nde Balık Pazarı'nda bulunan yanmış olan Nikhisârî Hacı Halil Camii'nin⁶ yerine Hacı Davud Ağa'nın eşi Hacı Rukiye Hanım tarafından inşa ettirilmiştir.⁷

³ NBKM, R, nr.11.

⁴ Söz edilen cami ve mescitlerin listesi Ek 'te verilmiştir.

⁵ Hakkında bilgi verilen vakıf eserler şunlardır: Abdülbâki Paşa Camii veya Cami-i Atik, Alanyalı Mustafa Paşa Camii, Baltacızâde Hacı Mehmed Ağa veya Kadı Hacı Hüseyin Efendi Camii, Bayraklı veya Çarşı Camii, Çavuşzâde Camii, Debbağhane Camii, Kapıcıbaşı İbrahim Paşa Camii, Mesih Voyvoda Camii, Mirza Said Paşa Camii ve Taş Mescid. Söz konusu çalışmada ayrıca bazı medrese ve mektepler, tekke ve zaviyeler ile su vakıfları, saat kulesi gibi vakıflara da değinilmiştir. Bkz., Meral Bayrak (Ferlibaş)-Meryem Kaçan Erdoğan, "Rusçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri (Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006)*, İstanbul 2011, s.233-268.

⁶ Bu cami hakkında fazla bilgi edinilememekle birlikte ulaşılabilen erken tarihli kayıtlar XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait olup vakıf görevlilerinin atamalarıyla ilgilidir. 4 Ocak 1756 ile 30 Ocak 1771 tarihli Hurufat kayıtlarında; 15 akçe yevmiye ile camiye imam tayini hakkında bilgiler mevcuttur (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurufat Defteri (HD)*, nr.1207, s.42; nr.1181, s.340). XIX. yüzyıl başlarına ait vakıf sicilinde ise vakfın, caminin altındaki sekiz adet dükkandan oluşan akarâtı ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır (NBKM, R, nr.11, s.78).

⁷ Teodora Bakardjieva-Stoyan Yordanov, *Ruse. Prostranstvo i İstoriya* [Ruse. Region and History], Ruse 2001, p.151, 153-154.

Davud Ağa'nın vasiyeti üzerine yaptırılan bu nedenle onun adıyla anılan ve Burmalı Cami olarak da bilinen mabedin vakfiyesi Gurre-i Muharrem 1244 (14 Temmuz 1828) tarihine ait olup ağanın önceki vakfına ilave edilmiştir. Camiden başka caminin karşısında yer alan mektep ile Un Meydanı'nda Simsaroglu Dükkanı karşısındaki şadırvanın da dâhil olduğu vakfa gelir sağlamak üzere bir han, hana bitişik bir arsa, dört adet dükkan ve nakit para bağışlanmıştır.⁸

Davud Ağa'nın terekesinin üçte birlik kısmından ayrılan 38.800 kuruşun 30.000'i ile Silahdar Hanı denilen büyük han,⁹ 1.000 kuruşa da hanın bitişiğindeki arsa satın alınmış, kalan 7.800 kuruş nakitle birlikte vakfedilmiştir. Ayrıca caminin altına inşa edilmiş olan ve balıkçılar tarafından kiralanan dört dükkan da vakfın gelir kaynakları arasında bulunmaktadır. Vakfiyede elde edilen vakaf geliri ve nemasından mütevellî ile cami imamına yevmiye 60, hatibe 20, devirhan¹⁰ olarak da görev yapması istenilen birinci ve ikinci

⁸ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.581/1, s.58. Arif Hikmet Beyefendi'ye ait 1840 tarihli Rumeli teftiş defterinde Nikhisârî Camii olarak geçen mabedin fiziki özellikleri hakkında bilgi verilmiş, duvarlarının tuğla, minaresinin taştan yapıldığı belirtilen caminin Mesih Voyvoda Mahallesi'nde Balık Pazarı'nda bulunduğu, küçük bir mezarlık ile bir mektebin de vakfa dahil olduğu ifade edilmiştir. Bkz., Mahir Aydın, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Belleten*, S.215/LVI (1992), s.141. Aslında o dönemde Nikhisârî'nin yerine inşa edilmiş olan Davud Ağa Camii kullanıldığı ve Arif Hikmet yeni camiyi tarif ettiği halde raporda caminin eski adını vermiştir. Teftiş raporunda olduğu gibi mabet daha sonraki dönemde de zaman zaman eski adıyla anılmaya devam etmiştir. Nitekim 1259 (1 Şubat 1843-21 Ocak 1844), 1265 (27 Kasım 1848-16 Kasım 1849) ve 1266 (17 Kasım 1849-5 Kasım 1850) tarihli evkaf defterlerinde Nikhisârî adının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bkz., BOA, *Evkaf Defteri (EV)*, nr.11969, v.1b; nr.13615, v.4b; nr.13905, v.3b.

⁹ Vakfın muhasebe bilançolarını içeren kayıtlardan bazılarında hanın Kara Mustafa Mahallesi'nde bulunduğundan söz edilmektedir. Bkz., BOA, *EV*, nr.10039, v.76b, 87b.

¹⁰ Her Cuma namazından önce, Kur'an'ın bir cüzünü okumakla görevli olan ve bir ay sonunda yeniden başlamak üzere Kur'an'ı hatim eden

müezzinlere, kayyım¹¹ ve katibe 40'ar akçe verilmesi istenmiştir. Ayrıca askeri kassamlardan nazır olarak atanaçak şahsa, yıllık gelir ve gider hesabıyla ilgilenmesi karşılığında günlük olarak 10 akçe ödeneceği belirtilmiştir. Yine gelir ve gider hesaplarını tutacak bir katibe günde 5 akçe verileceği bildirilmiştir. Bunların dışında yılda 240 kuruşluk zeytinyağı ve mum alınarak camide yakılması, Ramazan ayı ve Regaip Kandili'nde ise cami ile birlikte minarenin de aydınlatılması istenmiştir.

Yukarıda sayılan giderler karşılandıktan sonra vakf fazlası olması durumunda vakfedilen arsa üzerine on odalı bir medrese inşa edilmesi ve gerektiği kadar görevli atanması da yine vakfiyede şart olarak ileri sürülmüştür. Vakfın yönetimi Davud Ağa'nın kız kardeşinin oğlu Süleyman Efendi'ye bırakılmıştır. Süleyman Efendi'nin ölümünden sonra ise tevliyet görevini onun soyundan gelenlerin sürdürmesi, neslinin kesilmesi halinde Rusçuk halkından güvenilir bir kimsenin müteveli olması şart koşulmuştur.¹² Zaman içinde vakfiyede belirtilen şartların uygulanması zorlaşır ve

dua okuyucu (Bahaeddin Yediöldz, "Vakıf İstilahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S.17 (1983), s.57). Ayrıca bkz. Ali Himmet Berki, *İstilah ve Tâbirler*, Ankara, 1966, s.12.

¹¹ Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilen isim (B. Yediöldz, *a.g.m.*, s.57; A.H. Berki, *a.g.e.*, s.31).

¹² VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.581/1, s.58. Davud Ağa'nın vasisi olan Rukiye Hanım 21 Mayıs 1833 tarihli vakfiye zeylinde müteveli ile ilgili şartta değişiklik yapmış ve vakfın yönetiminin kendisinde olacağını belirtmiştir. Ölümünden sonra ise vâkıfın kızı Hatice Aliye Hanım'ın bu görevi sürdürmesini daha sonra da evlatlarından büyük olanın mütevelliliğe getirilmesini istemiştir (VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.581/1, s.59). Tevliyet görevi ile ilgili bu düzenleme 26 Ağustos 1853 tarihli vakfiye zeylinde de tekrarlanmış, 10 Ocak 1855 tarihli zeyilde ise Rukiye Hanım tarafından yeni bir değişiklik yapılarak kendi ölümünden sonra Abdullah kızı Fatma Hatun'un müteveli olacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu görevin Fatma Hatun'un soyundan olan büyük evlatla devam edeceği ifade edilmiştir (VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.582/2, s.523).

mümkün olmazsa bu durumda vakıf gelirinin Müslüman fakirlere sarf edilmesi istenmiştir.¹³

Vakfiyede belirtilen medrese yapımı ile ilgili şart bir süre sonra gerçekleşmiş, hanın yanındaki arsa üzerine on odalı bir medrese inşa edilerek 23 Şubat 1841 tarihli vakfiye zeyli ile Selim Efendi'nin müderris olarak atandığı bildirilmiştir. Kendisine günlük olarak 100 akçe verilecek olan müderristen başka cami, şadırvan ve medrese çalışanlarını denetlemek üzere Seyyid Hafız Hüseyin Hilmi Efendi nazır olarak görevlendirilmiştir. Vakıf şartlarına uygun davranmayan görevliyi değiştirme yetkisine de sahip olan nazıra ilk vakfiyede öngörülen miktardan epeyce fazla olmak üzere günde 100 akçe ödeneceği belirtilmiştir. Vakıf eserler ile gayrimenkullerin onarılması gerektiğinde nazırın kaymakam sıfatıyla bu işle de ilgilenmesi ve bunun için kendisine ayrıca 100 akçe verileceği bildirilmiştir. Vakıf mallarının kiralarnı tahsil etme görevi ise Seyyid Mehmed Şakir Efendi'ye verilmiş, câbi olarak görev yapacak olan bu şahsa 120 akçe yevmiye ödeneceği ifade edilmiştir. 1841 tarihli bu zeyilde vakıf gelirinin yeterli olması durumunda medresenin her odası için aylık beşer kuruş mum bedeli ödeneceği belirtilmiş, yine de artan gelir olursa nazırın her yıl bu meblağı gelir-gider hesaplarını gösteren defterle birlikte müteveliye teslim etmesi istenmiştir.¹⁴

Vakfın işleyişi ile ilgili bilgiler içeren muhasebe bilançoları incelendiğinde genellikle vakıf gelirlerinin giderleri karşılama yeterli olduğu görülmüş, vakıf fazlasının bir sonraki yıla devrettiği tespit edilmiştir. Mevcut verilere göre vakfa gelir sağlayan han ve dükkanlardan elde edilen kira gelirinin 1843 yılında 5.645, 1844-47 yılları arasında ise yıllık 5.650 kuruş olduğu saptanmıştır. Hangisinden ne kadar kira geliri elde edildiği ayrı ayrı kaydedilmemekle

¹³ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.581/1, s.58.

¹⁴ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.581/1, s.59.

birlikte gelirin büyük kısmının hana ait olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵ 1265-66 (27 Kasım 1848-5 Kasım 1850) yıllarına ait vakıf defterleri biraz daha ayrıntılı bilgiler içerdiği için handan 5.154 kuruş kira geliri olan vakfın on adet dükkan ile bir mahzeni bulunduğu tespit edilmiştir. Yedi dükkan ile mahzenin kira gelirinin 570, gelirinin sadece şadırvan için kullanılması şart olan üç dükkanın yıllık kirasının da 276 kuruş olduğu görülmüştür.¹⁶ Bu kayıtlar vakfın başlangıçta dört adet olan dükkan sayısının mahzen ile birlikte on bire ulaştığını ortaya koymaktadır. 1851-53 dönemine ait kayıtlarda ise hanın iltizama verilerek işletildiği ve yıllık 8.000 kuruş iltizam geliri elde edildiği tespit edilmiştir. Aynı dönemde dükkanlara ait herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.¹⁷

Vakfın giderleri hakkında da bilgi sunan vakıf kayıtlarındaki harcama kalemlerinin başında çalışanlara ödenen ücretler gelmektedir. 1843 yılında vakfiyeye göre görevlendirilen tüm çalışanlara ödenen yıllık toplam ücretin 1.920, 1844-50 dönemine ait bilançolarda ise 2.100 kuruş olduğu kaydedilmiş, 1851-52 döneminde bu rakam 1.740 kuruşa düşerken 1852-53'te 2.000 kuruş olarak gösterilmiştir. Giderler arasında ücretlerin dışında aydınlatma için kullanılan zeytinyağı ve mum bedeli, kilim satın alınması gibi bazı ihtiyaç maddeleri için yapılan harcamalar, caminin, medresenin, han ve şadırvanın tamir masrafları, tertib-i maaş, harc-ı muhasebe adı altında kaydedilmiş olan diğer ödemeler de yer almıştır. 1259 (1 Şubat 1843-21 Ocak 1844) yılında cami bütünüyle elden geçirilip onarılmış, bunun için vakıf gelirinden 2.131 kuruş 32 para harcanmıştır.¹⁸

¹⁵ BOA, EV, nr.10039, v.15a, 17a, 32a, 48b; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a; nr.12999, v.4b.

¹⁶ BOA, EV, nr.13615, v.4b; nr.13905, v.3b.

¹⁷ BOA, EV, nr.10039, v.76b, 87b.

¹⁸ BOA, EV, nr.10039, v.15a, 17a, 32a, 41b, 48b, 76b, 87b; nr.11969, v.1b; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a; nr.12999, v.4b; nr.13615, v.4b; nr.13905, v.3b-4a; nr.14198, v.1b-2a.

Aşağıdaki tabloda mevcut verilere göre vakfın gelir-gider durumu gösterilmiştir.

Tablo I

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Gelir (Kuruş Olarak)	Gider (Kuruş Olarak)	Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)
1 Şubat 1843-21 Ocak 1844 ¹⁹	5.645	4.962 krş. 32 para	2.919 krş. 38 para ²⁰
22 Ocak 1844-9 Ocak 1845 ²¹	8.569,5 krş. 54 para	3.242 krş. 36 para	5.327,5 krş. 18 para
10 Ocak 1845-29 Aralık 1845 ²²	8.569,5 krş. 54 para	4.267,5 krş. 57 para	4.301,5 krş. 37 para
30 Aralık 1845-19 Aralık 1846 ²³	5.650	5.636	14
20 Aralık 1846-8 Aralık 1847 ²⁴	5.664	2.736 krş. 18 para	2.927 krş. 22 para
27 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ²⁵	6.000	3.399 krş. 25 para	2.600 krş. 15 para
17 Kasım 1849-5 Kasım 1850 ²⁶	6.000	3.882 krş. 27 para	2.117 krş. 13 para
6 Kasım 1850-26 Ekim 1851 ²⁷	8.000	2.548	5.452
27 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ²⁸	8.000	2.958,5	5.041,5
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ²⁹	8.000	2.971,5	5.028,5

¹⁹ BOA, EV, nr.10039, v.41b; nr.11969, v.1b.

²⁰ İlgili yıla ait vakıf fazlası olan miktar 682 kuruş 8 para olup 2.237 kuruş 30 para bir önceki yıldan artan meblağdır.

²¹ BOA, EV, nr.10039, v.15a.

²² BOA, EV, nr.10039, v.17a.

²³ BOA, EV, nr.10039, v.32a; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a.

²⁴ BOA, EV, nr.10039, v.48b; nr.12999, v.4b.

²⁵ BOA, EV, nr.13615, v.4b.

²⁶ BOA, EV, nr.13905, v.3b-4a.

²⁷ BOA, EV, nr.14198, v.1b-2a.

²⁸ BOA, EV, nr.10039, v.76b.

²⁹ BOA, EV, nr.10039, v.87b.

İhtiyaçların ve tüm giderlerin karşılanmasında herhangi bir sıkıntı yaşamayan vakıf, Balkanlar'ın kuzeyinde Berlin Antlaşması'yla kurulan Bulgar Prensiği'nde Osmanlı egemenliğinin fiilen sona ermesiyle bu topraklarda bulunan pek çok vakıf gibi zarar görmüş, akarâtının bir kısmı açılması planlanan sokakta yer aldığı için gelir kaybına uğramıştır.³⁰

Eskicizâde Hacı Ahmed Ağa Camii

Vakfiyesi günümüzde mevcut olmadığı için inşa edildiği dönem hakkında bilgi edinilemeyen cami adından anlaşılacağı üzere Eskicizâde Hacı Ahmed Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Hacı Musa Mahallesi'nde bulunan cami ile ilgili ilk bilgilere 1805 tarihli Rusçuk Vakıf Sicili'nde rastlanmaktadır.³¹ T. Bakardjieva ve S. Yordanov eserlerinde, bu caminin 1806-12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında yandığından ve yerine Mustafa Paşa'nın savaş sonrasında Dana Usta adıyla anılan yeni bir cami yaptırdığından söz etmelerine³² rağmen evkaf defterlerinde vakfın 1854 yılına kadar muhasebe verilerinin bulunması bu bilginin doğruluğu konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Rusçuk Vakıf Sicili'ne göre cami ve yanındaki sıbyan mektebinden oluşan hayratın hizmetlerini sürdürmesini sağlayacak olan gelir kaynakları, değeri 80 kuruş olan bir ev ve işletilmek üzere vakfedilmiş paradır. 1219 (12 Nisan 1804-31 Mart 1805) yılında nema elde etmek üzere işletmeye verilen vakıf parasının 741 kuruş olduğu kaydedilmiştir. Aynı dönemde vakfa ait olan

³⁰ BOA, *Sadâret Eyâlet-i Mümtâze Bulgaristan (A.MTZ.04)*, nr.49/50; BOA, *Yıldız Perâkende Evrâka Evkaf Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.EV)*, nr.2/39; Eşref Eşrefoğlu, "Bulgaristan Türkleri'ne ve Rusçuk'taki Türk Eserlerine Dâir 1897 Tarihli Bir Rapor", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.I (1972), s.32.

³¹ NBKM, R, nr.11, s.9, 108-109.

³² Bkz., T. Bakardjieva-S. Yordanov, *a.g.e.*, p.152.

ev de 80 kuruşa satılarak bu paraya eklenmiş ve genellikle elde edilen nemadan vakıf çalışanlarının ücretleri verilip ihtiyaçlar karşılandıktan sonra kalan ana paraya ilave edilerek vakfın işletmeye verilen parasında giderek artış gözlenmiştir. Cami muhtemelen Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle yıkıldı³³ ve 1221 (21 Mart 1806-10 Mart 1807) yılına ait gelir bu zararı gidermek için kullanıldığı, yine 1223 (28 Şubat 1808-15 Şubat 1809) döneminde çeşitli giderler nedeniyle nemadan artan meblağ harcanıp ana paraya eklenmediği halde 1224 (16 Şubat 1809-5 Şubat 1810) yılına gelindiğinde vakfın parasının 1.050 kuruşa ulaştığı tespit edilmiştir.

Vakıf çalışanlarının sayısının vakfın idaresinden sorumlu müteveli ile birlikte dördü geçmediği bilinmektedir. Bazen bir görevlinin iki farklı işi yaptığı tespit edilmiştir ki buna göre imam ve müezzin olan aynı şahıs dışında bir hatip bir de muallim görevlendirilmiştir. Büyük vakıflarda görüldüğü gibi fazla görevlinin bulunmadığı bu mütevazi hayır kurumunda imam ve müezzin olana ayda 4 kuruş, müteveli ile hatibe de 2'şer kuruş 20'şer pare ödenmiştir. Muallime ise Attar Hacı Memiş'in sıbyan mektebi için bağışladığı biri o dönemde bakkal olarak kullanılan iki dükkanın aylık 9 kuruş olan kira gelirinden 5 kuruş verilmiştir. Hacı Memiş muallime verilecek bu miktardan başka müteveliye de ayda bir kuruş ödenmesini, yıllık 36 kuruş tutarındaki artan paranın 24 kuruşunun kandil için harcanmasını, kalan 12 kuruşun dükkanların tamiri gerektiğinde kullanılmak üzere

³³ 1806-12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusçuk'ta Müslümanlar'a ait ibadet yerleri Ruslar'ın top atışlarına hedef olmuş ve mabetler büyük zarar görmüştür. 15 Eylül 1810-27 Haziran 1811 tarihleri arasındaki Rus işgali de top ateşinden az hasarla kurtulan cami ve mescitlerin tamamen yıkılmasına neden olmuştur. Savaş süresince Rusçuk'ta on bir cami ile üç mescit tamamen yıkılmış, diğerleri az ya da çok hasar görmüştür (T. Bakardjieva-S. Yordanov, *a.g.e.*, p.125, 128).

mütevellide bulundurulmasını istemiştir. Vakfa, Büyük Çarşı'da bulunan saat kulesi altındaki Can Arslan Paşa Vakfı'na ait olan dükkanlardan da ayda 8 kuruş ilavede bulunulmuştur. Buradan tahsis edilen gelirin yine çalışanlara verilmesi şart olarak ileri sürülmüştür.³⁴

Vakfa katkı sağlayan bir başka şahıs Silistre Valisi Mustafa Paşa'dır. Caminin minaresinin şiddetli rüzgar nedeniyle yıkılması üzerine Mustafa Paşa cami ve minareyi tamir ettirmiş,³⁵ Hacı İsmail Ağa'nın hamı sırasındaki iki kürkçü dükkanını 900 kuruşa satın alıp cami için vakfetmiştir. Mustafa Paşa iki dükkanın aylık kira geliri olan 5 kuruşun mütevelli tarafından kiracılardan alınarak biriktirilmesini, Ramazan ayında ve kutsal gecelerde kandil yakmak için kullanılmasını istemiştir. Ancak 1806-12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bu dükkanlar yanmış, bu haliyle dükkanları kiralayan Molla Hasan'dan yıllık kirası 60 kuruş olan dükkanların tamirini yaptırması, 164 kuruşluk masraf karşılığında beş buçuk yıl boyunca yılda 30 kuruş ödemesi istenmiştir. 28 Ağustos 1813 tarihinden geçerli olmak üzere Molla Hasan'ın beş buçuk yıl sonra yıllık 60 kuruş kira bedeli ödeyeceği kayda geçirilmiştir.³⁶

Vakfın, vakfedilmiş paradan sağlanan gelirine yukarıda söz edilen hayırseverlerin bağışlarıyla gayrimenkul gelirleri de eklenmiş, 1845 yılında Ümmügülsüm adındaki başka bir hayırsever hanım tarafından vakf için bir dükkan satın alınması şartıyla 800 kuruş vakfedilmiştir.³⁷

1835-38 yıllarını içeren muhasebe bilançolarında üç dükkana ait kira geliri kaydedilmiştir. Ayrıca işletmeye verilen ana

³⁴ NBKM, R, nr.11, s.108-109.

³⁵ NBKM, R, nr.11, s.109; VGMA, HD, nr.1177, s.219, 227, 232.

³⁶ NBKM, R, nr.11, s.109.

³⁷ BOA, EV, nr.10039, v.19a, 33a; nr.12709, v.3b; nr.12711, v.3b.

para ile birlikte elde edilen yıllık neması da gelir olarak kayda geçirilmiştir.³⁸ 1844-45 döneminde dükkan sayısı dört olarak kaydedilirken vakfın gayrimenkulleri arasına Un Meydanı'nda bulunan bir fırın da eklenmiştir.³⁹ 1845 yılı kaydında ise bir sebze bahçesi kirasından söz edilmiştir.⁴⁰ Vakfın sürekli artan işletilen parasının yanında gayrimenkulleri de artış göstermiş, 1845-46 döneminde beşinci dükkana ait kira gelirler arasına kaydedilmiştir.⁴¹ 1848-49 dönemi muhasebe verilerinde ise altı adet dükkanın kira geliri bulunduğu belirtilmiştir.⁴² Dükkanların börekçi, simitçi, kasap ve eskici gibi küçük esnaf tarafından kiralandığı tespit edilmiştir.⁴³ Gelir kaynakları açısından sıkıntı yaşamayan vakfın harcamaları arasında da vakfa hizmet eden görevlilerin ücretleri dışında aydınlatmada kullanılan zeytinyağı ve mum giderleri, gerek cami ile mektebin gerekse gayrimenkullerin bakım ve onarım masrafları bulunmaktadır.⁴⁴ Tespit edilebilen verilere göre vakıf, kurucusu dışında katkı sağlayan diğer yardımseverlerin de desteğiyle oldukça iyi bir gelir seviyesine sahip olarak varlığını devam ettirmiştir.

Vakfın evkaf defterlerinde yer alan yıllık muhasebe verilerini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

³⁸ BOA, *EV*, nr.10039, v.4b.

³⁹ BOA, *EV*, nr.10039, v.15b; nr.13615, v.3b.

⁴⁰ BOA, *EV*, nr.10039, v.19a.

⁴¹ BOA, *EV*, nr.10039, v.33a.

⁴² BOA, *EV*, nr.13615, v.3b.

⁴³ BOA, *EV*, nr.10039, v.4b; nr.13615, v.3b.

⁴⁴ BOA, *EV*, nr.10039, v.4b, 15b, 19a, 33a, 44a, 52a, 76a, 86a, 88b; nr.11969, v.2b; nr.12709, v.3b; nr.12711, v.3b; nr.12999, v.4a; nr.13615, v.3b; nr.13905, v.2b; nr.14198, v.6b; nr.15176, v.3a.

Tablo II

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Vakfın İşletilen Parası ⁴⁵ (Kuruş Olarak)	Gelir (Kuruş Olarak)	Gider (Kuruş Olarak)	Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)	Vakfın Borcu (Kuruş Olarak)
29 Nisan 1835-26 Mart 1838 ⁴⁶	1.379 ⁴⁷	1.156	1.360	-	204
12 Şubat 1842-21 Ocak 1844 ⁴⁸	1.293 ⁴⁹	1.468	1.261 krş. 7 para	206 krş. 33 para	-
22 Ocak 1844-9 Ocak 1845 ⁵⁰	1.494,5 krş. 39 para ⁵¹	883 krş. 5 para	673,5 krş. 21 para	209 krş. 4 para	-
10 Ocak 1845-29 Aralık 1845 ⁵²	1.304,5 krş. 3 para ⁵³	2504	654 krş. 27 para	1.849 krş. 13 para	-
30 Aralık 1845-19 Aralık 1846 ⁵⁴	2.354 krş. 12 para ⁵⁵	2.374 krş 20 para	727 krş	1.647 krş 20 para	-
20 Aralık 1846-8 Aralık 1847 ⁵⁶	3.800 ⁵⁷	1.883 krş 33 para	1.265 krş 28 para	618 krş 5 para	-
27 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ⁵⁸	3.800 ⁵⁹	3.571 krş. 36 para	1.217 krş. 11 para	2.354 krş. 25 para	-
17 Kasım 1849-5 Kasım 1850 ⁶⁰	3.800 ⁶¹	4.672	3.890 krş. 20 para	781 krş. 20 para	-
6 Kasım 1850-26 Ekim 1851 ⁶²	3.800 ⁶³	3.078	2.698 krş. 30 para	379 krş. 10 para	-
27 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ⁶⁴	4.180 ⁶⁵	2.293	1.543,5	749,5	-
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ⁶⁶	4.949,5 ⁶⁷	2.171	1.578	593	-
4 Ekim 1853-23 Eylül 1854 ⁶⁸	5.542,5 ⁶⁹	1.705	1.428,5	276,5	-

- 45 Vakfın bir yıl süreyle işletmeye verilerek nema elde edilen ana parasıdır.
- 46 BOA, *EV*, nr.10039, v.4b.
- 47 Belirtilen yıllara ait neması 220 kuruş olup gayrimenkullerden sağlanan kira geliriyle birlikte gelir sütunundaki meblağa dahil edilmiştir.
- 48 BOA, *EV*, nr.10039, v.44a; nr.11969, v.2b.
- 49 Bir önceki yıldan vakıf fazlası olarak kaydedilerek işletilen meblağ olup murabaha gelirinin yani nemasının ne kadar olduğu belirtilmemiştir.
- 50 BOA, *EV*, nr.10039, v.15b.
- 51 Kullanıma verilen bu miktardan elde edilen nema 95 kuruş 5 para olup diğer gelirlere dahil edilmiştir.
- 52 BOA, *EV*, nr.10039, v.19a.
- 53 İşletilen bu meblağın murabahası 92 kuruş olup diğer gelirlere birlikte hesaplanmıştır.
- 54 BOA, *EV*, nr.10039, v.33a; nr.12709, v.3b; nr.12711, v.3b.
- 55 İşletmeye verilen bu paranın faiz geliri 472 kuruş 20 para olarak diğer gelirlere birlikte kaydedilmiştir.
- 56 BOA, *EV*, nr.10039, v.52a; nr.12999, v.4a.
- 57 İşletilen 3.800 kuruşun 570 kuruş tutarındaki neması diğer gelirlere dahil edilmiştir.
- 58 BOA, *EV*, nr.13615, v.3b.
- 59 İstirbah olunan bu miktarın murabaha geliri 575 kuruş olarak gelirlere ilave edilmiştir.
- 60 BOA, *EV*, nr.13905, v.2b.
- 61 İşletilen para ve elde edilen gelir bir önceki yılları aynı olup 575 kuruş gelirlere eklenmiştir.
- 62 BOA, *EV*, nr.14198, v.6b.
- 63 İşletmeye verilen para yine aynı olup murabahası 580 kuruştur.
- 64 BOA, *EV*, nr.10039, v.76a.
- 65 Kullanıma verilen bu paranın 627 kuruş olan neması gelirlere dahil edilmiştir.
- 66 BOA, *EV*, nr.10039, v.86a.
- 67 İşletilen bu meblağın sağladığı gelir 742 kuruş olmakla birlikte 217 kuruşu tahsil edilememiştir. Bu nedenle 525 kuruş tutarındaki nema gelirlere ilave edilmiştir.
- 68 BOA, *EV*, nr.10039, v.88b; nr.15176, v.3a.
- 69 Bu miktarın murabahası da 831 kuruş olduğu halde 747 kuruşu tahsil edilememiştir. Sadece 84 kuruş gelir olarak kaydedilmiştir.

Tablodan anlaşılacağı gibi vakıf, 1854 yılına kadar olan muhasebe kayıtlarına göre sadece 1835-38 yılları arasında borçlu duruma düşmüş ancak mâl-ı vakıf denilen işletmeye verilen parası nedeniyle sıkıntı yaşamadığı görülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise sürekli artan gelire sahip olmuş, vakıf fazlası olarak kaydedilen bu meblağ genellikle vakfın işletilen parasına ilave edilmiştir ki bu durum vakfın oldukça iyi yönetildiğini ortaya koymaktadır. Sadece son iki yılda sebze bahçesi kiraya verilememiş ve boş kalmıştır. Yine aynı yıllarda işletilen paradan elde edilmesi gereken nemanın önemli bir kısmı tahsil edilememiş,⁷⁰ bu durum gelir kaybına yol açmıştır. Buna rağmen vakfın nukûd-ı mevkûfe denilen nakit parasının fazlalığı darlık yaşanmasını önlemiştir. İyi bir gelir düzeyine sahip olan bu vakfın ne zamana kadar hizmet vermeye devam ettiği tespit edilememiştir.

Hacı Ali Vakfı: Cami-i Cedit (Pazaryeri Camii) ve Salkımlı Cami

Vakfiyesi bugün mevcut olmayan vakıf ile ilgili ulaşılabilen ilk bilgilere XVIII. yüzyıla ait bazı tevcih kayıtlarını içeren Hurufat Defterleri'nde ve Rusçuk Şer'iyeye Sicili'nde rastlanmıştır.⁷¹ XIX. yüzyıl başlarına ait Rusçuk Vakıf Sicili'nde ise vakfın gelir kaynaklarıyla bunlardan sağlanan gelir ve çalışanları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Burada Hacı Ali'nin, biri Cami-i Cedit Mahallesi meydanında diğeri de çarşıda olmak üzere iki cami yaptırıp vakfettiğinden söz edilmiş ve kurulan vakfın, yine Hacı

⁷⁰ BOA, *EV*, nr.10039, v.86a, 88b; nr.15176, v.3a.

⁷¹ 3 Mart 1766 ve 28 Mart 1768 tarihli kayıtlarda Hacı Ali Camii için günlük 5 akçe almak koşuluyla hatip atandığı tespit edilmiştir (VGMA, *HD*, nr.1181, s.333, 336). 16 Mart 1790 tarihli sicil kaydında ise yine aynı camide kayyum, en'am-hân ve temcid-hân olarak görev yapan ve 9 akçe yevmiye alan şahsın ölümü üzerine yeni atamayla ilgili bilgi mevcuttur (NBKM, *R*, nr.39, v.9a, 9b. Ayrıca bkz., VGMA, *HD*, nr.1177, s.234).

Ali'nin daha önce kurduğu çeşmelerine ait vakıfla birleştirildiği belirtilmiştir.⁷²

Ahmed Arif Hikmet Beyefendi'ye ait teftiş raporunda da Hacı Ali Camii adıyla anılan iki camiden söz edilmiş, taş minareli ve etraflarının taş duvarla çevrili olduğu belirtilen camilerin birer mezarlığının bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu camilerden birinin Salkımlı diğzerinin de Cami-i Cedit veya Pazaryeri Camii olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir.⁷³ T. Bakardjjeva ve S. Yordanov'un eserinde ise Cami-i Cedit Mahallesi'nde bugünkü şehir parkının doğu tarafında bulunan camilerden birinin kurucusunun adıyla anıldığından, bulunduğu mahalle dolayısıyla Cami-i Cedit olarak da adlandırıldığından söz edilmiştir. Ayrıca Pazaryeri Camii de denilen bu mabedin inşa tarihinin tespit edilemediğinden bununla birlikte saptanabilen ilk kayıtların XVIII. yüzyıl başlarına ait olduğundan bahsedilmiştir. Minaresi ile bahçe duvarları taştan yapılmış olan haziresinde mezarlığı bulunan caminin uzunluğunun 21,5, genişliğinin 16, yüksekliğinin ise 5,5 metre olduğu ifade edilmiştir. Gösterişli bir binaya sahip olduğuna dikkat çekilen caminin 1806-12 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında zarar gördüğü için sonradan yeniden inşa edildiği belirtilmiştir. Banisinin Hacı Ali olduğundan pek emin olamadıkları anlaşılan aynı yazarlar tarafından, diğzer caminin de yine Cami-i Cedit Mahallesi'nde Aleksandrovska Caddesi'nde bulunduğundan ve Salkımlı Cami adıyla anıldığından söz edilmiştir. Avlusunda mezarların bulunduğu belirtilen caminin taştan inşa edildiği, minaresi ve bahçe duvarının da taştan yapıldığı ifade edilmiştir.⁷⁴

Söz edilen yazarlar tereddüt etmiş olsalar da Hacı Ali Vakfı'na ait iki caminin bulunduğuna dair veriler kesindir. Zira hem Rusçuk Vakıf Sicili'nde hem de evkaf defterlerinde "*Câmi-i*

⁷² NBKM, R, nr.11, s.62.

⁷³ M. Aydın, *a.g.m.*, s.140.

⁷⁴ T. Bakardjjeva-S. Yordanov, *a.g.e.*, p.152, 154.

Cedîd Mahallesi'nde Elhac Ali nam sâhibü'l-hayrın binâ ve ihyâ eylediği câmieyn-i şerîfeyn..." biçiminde geçen ifadeler iki caminin varlığının delilidir.

Vakfa gayrimenkullerden sağlanan kira geliri kaynak oluşturmuştur. Aşağıda iki caminin çalışanlarının ücretlerinin ödenmesi ve tüm ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Hacı Ali tarafından vakfedilmiş olan arsa ile dükkanların 1219 (12 Nisan 1804-31 Mart 1805) dönemine ait bilgileri liste halinde verilmiştir.⁷⁵

Tablo III

Gayrimenkuller ve Özellikleri	Büyüklüğü Hakkında Veri (Kepenik)	Aylık Kira Geliri	
		Kuruş	Para
Keresteciler sırasında demirci Kover (?) dükkanı	1	1	-
Sadık oğlu kahvesi sırasında berber ve arabacı dükkanları	1,1	2	20
Hallac Molla Hasan dükkanı	2	2	20
Sadık oğlu kahvesi	-	2	20
Kahvenin bitişindeki berber dükkanı	2	2	20
Fiçı Molla Ali dükkanı	2	2	-
Fiçı Deli Hasan dükkanı	2	2	-
Çerçi Marin zimmi dükkanı	1	2	-
Çerçi Marin'in komşusu kürçkü dükkanı	1	1	20
Kavvac (?) dükkanı	1	1	-
Berber dükkanı	1	1	-
Cami karşısında demirci dükkanı	1	1	-
Cami karşısında arabacı dükkanı	2	1	20
Cami karşısında kahvenin arsası	-	-	30
Büyük Çarşı'da Deli Mehmed oğlu kahvesi yakınında çubukçu dükkanı	1	-	30
Debbağ Hacı İbiş Ağa'nın kahvesi yakınında Çelebi Halil Beşe dükkanı	1	1	-
Kasap Recep dükkanı	1	1	-
Tesbihçi Hüseyin Efendi dükkanı	1	1	-
Helvacı dükkanı	1	1	-

⁷⁵ NBKM, R, nr.11, s.62-64.

Gayrimenkuller ve Özellikleri	Büyüklüğü Hakkında Veri (Kepek)	Aylık Kira Geliri	
		Kuruş	Para
Joti (?) zimmî fırını	-	3	-
Dellal Pehlivanoglu'nun dükkan arsası	-	-	20
Berber Hacı Arif dükkanı arsası	-	1	-
Dellal Şeyh Arap dükkanı arsası	-	-	20
Fezvi Alemdar dükkanı arsası	-	-	20
Şişman Fezvi'nin kahvesi (nisf hissesi)	-	2	-
Duhancı Derviş Ağa dükkanı	-	3	-
Tahmis karşısında Mumcu Hacı İbiş Ağa dükkanı ⁷⁶	1	2	-
Çankçı Hacı Memiş dükkanı	1	1	10
Şadırvan yakınında müytab ⁷⁷ Hacı Mehmed Ali'nin dükkan arsası	-	1	-
Çarşı Camii yakınında müytab dükkanı	1	1	-
Müytab dükkanı	1	1	-
Fıçı Mustafa dükkanı	1	1	-
Sarrâc ⁷⁸ dükkanı	1	1	-
Kaltakçı ⁷⁹ dükkanı	1	1	-
Sarrâc dükkanı	1	1	-
Cami yakınında dükkan arsası	-	-	-
Toplam	31	48	30⁸⁰

⁷⁶ Bir süre sonra dükkan tamamıyla yanmış, boş kalan arsası 17 Ağustos 1814 tarihi itibarıyla Hacı Yahyazâde ile Emin Ağa'ya kiraya verilmiştir (NBKM, R, nr.11, s.64).

⁷⁷ Mutaf da denilen müytab, kıl dokuyan kıldan eşya yapan anlamında kullanılmıştır (Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, İstanbul, 1993, s.588).

⁷⁸ At takımları, araba koşumları, deri ve meşinden çeşitli eşya yapan ve satan kimsedir (M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, c.III, s.125).

⁷⁹ Eğerin ahşap kısımları için kullanılan bir tabirdir (M.Z. Pakalın, *a.g.e.*, c.II, s.153) ki muhtemelen bunun yapımıyla uğraşan şahıs bu şekilde adlandırılmıştır.

⁸⁰ 43 kuruş 230 para miktarındaki aylık kira geliri, 40 para bir kuruş hesabıyla 230 para 5 kuruş 30 paraya eşit olduğundan 48 kuruş 30 para demektir.

Banisinin, arsa ve dükkanlardan sağlanan kira gelirinin giderler karşılandıktan sonra kalan paranın vakfın imarına kullanılmasını şart olarak ileri sürdüğü⁸¹ bu gelirin 45 kuruşu iki cami çalışanlarının ücretleri için harcanmıştır.⁸² Kalan 3 kuruş 30 para mütevellide bulundurularak camilerin aydınlatılması için kullanılmış, yine de artan olması durumunda bunun gerektiğinde tamir masraflarını karşılamak amacıyla biriktirildiği anlaşılmıştır. Genellikle giderleri karşılamada bir sıkıntı yaşamayan vakıf, vakf sicilinde yer alan 1805'ten itibaren yaklaşık beş yılı içeren 1224 (16 Şubat 1809-5 Şubat 1810) dönemine kadar 1221 (21 Mart 1806-10 Mart 1807) yılı hariç her yılı fazla gelire kapatmıştır. 1224 yılı muhasebesine göre vakfın 714 kuruş parası olduğu anlaşılmıştır ki buna Eğriküçük'te üç dönüm kadar olduğu tahmin edilen pek verim elde edilemediği için satılan bağın sekizde birlik miktarı olan 60 kuruş da vakfedilerek dahil edilmiştir. Vakıf fazlası olan bu meblağ işletilerek gelirin artırılması yoluna gidilmiştir.⁸³

Gayrimenkulleri ve gelirleri açısından gayet iyi durumda olan vakfa 16 Mart 1790 tarihli bir kayda göre Rusçuk'taki Ab-

⁸¹ BOA, EV, nr.11969, v.2a.

⁸² Meydandaki camide görev yapan üç kişiye her ay toplam 17 kuruş ödenmiş, bunlardan imam ve hatip olarak görev yapan şahsa aylık 10 kuruş, yine iki görevi birden yürüten birinci müezzin ve birinci kayyım ile ikinci müezzin ve ikinci kayyım aynı miktarda olmak üzere 3,5 kuruş ücret verilmiştir. Çarşıdaki cami çalışanlarına ise toplamda aylık olarak 28 kuruş ödenmiş, imam ve hatip olan görevliye 10, müezzin ve kayyım olana 10, vaiz olarak görevlendirilen Hacı Ali Efendi'ye 3, mütevelliyeye de 5 kuruş verildiği tespit edilmiştir (NBKM, R, nr.11, s.65).

⁸³ NBKM, R, nr.11, s.64-65. Gelir elde etmek amacıyla işletilen para vakfa her zaman kazanç sağlamamıştır. Nitekim nema için istirbah ettirilen ana paranın 160 kuruşu Zaim oğlu Hasan'a verilmiş, Hasan bu parayı geri veremediğinden terekesinden tahsil etme yoluna gidilmiştir. Ancak ölen şahsın borcu terekesinden fazla olduğu için mirasçılardan 100 kuruş alınıp hesap kapatılmıştır. Nema elde edilemediği gibi vakfın 60 kuruşu da kaybedilmiştir (NBKM, R, nr.11, s.65).

dülbaki Paşa Vakfı'ndan da katkıda bulunulmuş, Cami-i Cedit'te kayyım, en'am-hân⁸⁴ ve temcid-hân⁸⁵ olan şahsın ücretleri bu vakıftan karşılanmıştır. Her üç görevi de sürdüren bu kimseye kayyım olarak sürdürdüğü görev karşılığında günlük 5, diğer görevleri için de 2'şer akçe olmak üzere toplam 9 akçe yevmiye ödenmiştir.⁸⁶ Ayrıca 17 Nisan 1790 tarihinde Cami-i Cedit Mahallesi sakinlerinden Seyyid Veliyüddin adındaki bir hayırsever de vakfa 100 kuruş bağışlamış, işletilmesini istediği bu paranın sağladığı nemanın Hacı Ali Camii'nde Pazartesi günleri öğleden sonra vaaz vermesi karşılığında vaiz olarak görevlendirilecek şahsa verilmesini şart koşturmuştur.⁸⁷ Bu şart yerine getirilmiş, yaklaşık on beş yıl sonrasına ait sicil kaydında vakfedilmiş 100 kuruşun korunduğu ve vâkıfın isteğine uygun olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.⁸⁸

XIX. yüzyıla ait muhasebe kayıtlarından vakfa başka şahısların da bağışta bulunduğu anlaşılmış, 1265 (28 Kasım 1848-16 Kasım 1849) yılı kaydında Kaptan Hacı Osman'ın işletilmek üzere 2.000 kuruş vakfettiği saptanmıştır. Ayrıca aynı döneme ait verilerde İbrahim Ağa adındaki bir hayırseverin de 200

⁸⁴ Belirli zamanlarda Kur'an'ın En'am suresini okumakla görevli dua okuyucu (B. Yediylidiz, *a.g.m.*, s.57).

⁸⁵ Sabah ezanından sonra minarelerde belli makamlarda Arapça niyaz ilahisi söyleyen şahıs (Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317, s.437).

⁸⁶ Bu şekilde görev yapan Salih Halife ölünce yerine oğlu Mehmed Halife uygun bulunarak aynı görevlerden sorumlu olmak üzere belirtilen tarihte atanmıştır (NBKM, R, nr.39, v.9a, 9b). Mehmed Halife bu görevleri 1829 yılı ortalarına kadar sürdürmüş, ölümü nedeniyle yerine 19 Temmuz 1829 tarihi itibarıyla kardeşi Ahmed Halife getirilmiştir (VGMA, HD, nr.1177, s.234).

⁸⁷ NBKM, R, nr.39, v.13a.

⁸⁸ Vakıf sicilindeki kayda göre; Hacı Ali Camii'nde vaiz olarak görev yapan ve 100 kuruşun ribhını yaptığı işe karşılık alan Oruç Mustafa Efendi ölünce yerine Hafız Abdi Efendi atanmış, aynı şekilde ücretini alacağı belirtilmiştir (NBKM, R, nr.11, s.66).

kuruş bağışladığı, bu paranın işletilerek elde edilen nemasının “*ber vech-i meşruta-yı mihrâbiyye*” olarak ifade edilmesinden anlaşılacağı üzere mihrap için kullanılmasını ileri sürdüğü tespit edilmiştir⁸⁹ ki bu para muhtemelen mihrapta kandil yakılması için sarf edilmiştir. Yine aynı yıla ait kayıtlarda daha önceki döneme göre dükkan sayısının beş tane arttığı ve otuz yedi adet dükkan kirasının vakfa gelir sağladığı görülmüş, kim tarafından vakfedildiği tespit edilememekle birlikte 4 dükkan kirası olan yıllık 216 kuruşun imam, vaiz ve kayyımaya ödenmesi şart koşulmuştur.⁹⁰ Ancak iki yıl sonraki döneme ait verilerde kira geliri imam, vaiz ve kayyım için ayrılan dükkanların sayısı üçe düşmüş, yıllık kira geliri ise 144 kuruş olarak kaydedilmiştir ki tespit edilebilen son evkaf defteri olan 1270 (4 Ekim 1853-23 Eylül 1854) yılına kadar bu şekilde devam etmiştir.⁹¹ Görülebileceği gibi Rusçuklu hayırseverler tarafından bağışlanan para ve gayrimenkullerle zaten iyi bir gelir düzeyine sahip olan vakıf gerek çalışanların ücretlerini ödemede gerekse çeşitli ihtiyaçların karşılanmasında herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır.

Aşağıdaki tabloda vakfın evkaf defterleri ile vakıf sicilinde yer alan muhasebe bilgileri verilmiştir.

⁸⁹ BOA, EV, nr.10039, v.76a, 86b; nr.13615, v.2b.

⁹⁰ BOA, EV, nr.13615, v.2b; nr.13905, v.5a.

⁹¹ BOA, EV, nr.10039, v.76a, 86b, 91a; nr.14198, v.4a; nr.15176, v.2a.

Tablo IV

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Vakfın İşletilen Parası (Kuruş Olarak)	Gelir (Kuruş Olarak)	Gider (Kuruş Olarak)	Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)	Vakfın Borcu (Kuruş Olarak)
12 Şubat 1842-21 Ocak 1844 ⁹²	-	2.226	2.015 krş. 17 para	210 krş. 23 para	-
22 Ocak 1844-9 Ocak 1845 ⁹³	-	1.419,5 krş. 39 para ⁹⁴	1.137,5 krş. 24 para	282 krş.15 para	-
10 Ocak 1845-30 Aralık 1845 ⁹⁵	-	1.623 krş. 15 para ⁹⁶	1.230 krş. 54 para	392 krş. 11 para	-
31 Aralık 1845-19 Aralık 1846 ⁹⁷	1.000 ⁹⁸	1.741	1.354	387	-
20 Aralık 1846-9 Aralık 1847 ⁹⁹	1.000 ¹⁰⁰	1.986	1.559	427	-
28 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ¹⁰¹	3.200 ¹⁰²	2.848 krş. 25 para	1.727 krş. 15 para	1.121 krş. 10 para	-
17 Kasım 1849-5 Kasım 1850 ¹⁰³	3.200 ¹⁰⁴	2.488	2.141 krş. 20 para	346 krş. 20 para	-
6 Kasım 1850-25 Ekim 1851 ¹⁰⁵	3.200 ¹⁰⁶	2.323	2.072	251	-
26 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ¹⁰⁷	3.650 ¹⁰⁸	2.089,5	2.103	-	13,5
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ¹⁰⁹	3.650 ¹¹⁰	2.188,5	2.207,5	-	19
4 Ekim 1853-23 Eylül 1854 ¹¹¹	3.650 ¹¹²	2.039,5	2.051,5	-	12
13 Ocak 1892-12 Ocak 1896 ¹¹³	26.327,5	66.210	59.816 krş. 20 para	6.393,5	-

⁹² BOA, EV, nr.10039, v.42b; nr.11969, v.2a.

⁹³ BOA, EV, nr.10039, v.12a.

⁹⁴ İşletilen para hakkında bilgi bulunmamasıyla birlikte nemanın 72 kuruş olduğu kaydedilmiştir. Bu miktar kira gelirlerine dahil edilmiştir.

⁹⁵ BOA, EV, nr.10039, v.19a.

⁹⁶ İşletilen para hakkında herhangi bir kayıt olmamasıyla birlikte nema 144 kuruş olarak kaydedilmiş ve diğer kira gelirlerine ilave edilmiştir.

⁹⁷ OA, EV, nr.10039, v.35a; nr.12709, v.3a; nr.12711, v.3a.

⁹⁸ İşletmeye verilen bu paranın nemasının 150 kuruş olduğu kaydedilerek kira gelirlerine eklenmiştir.

⁹⁹ BOA, EV, nr.10039, v.51a; nr.12999, v.1b.

¹⁰⁰ Nema yine 150 kuruş olarak kaydedilmiş, otuz iki adet dükkan ile arsa kiralardan sağlanan gelire ilave edilmiştir.

¹⁰¹ BOA, EV, nr.13615, v.2b.

¹⁰² İşletilen bu meblağın neması 480 kuruş olarak belirtilmiş, gelirlere dahil edilmiştir.

¹⁰³ BOA, EV, nr.13905, v.5a.

¹⁰⁴ Nema yine 480 kuruş olup gelirlere eklenmiştir.

¹⁰⁵ BOA, EV, nr.14198, v.4a.

¹⁰⁶ İşletilen para aynı miktarda olduğu halde nema 217,5 kuruş olarak kaydedilmiş, bu miktarda kira gelirlerine ilave edilmiştir.

Vakfa gelir sağlayan kaynaklar başlangıçta dükkan ve arsa kiralari olduğu halde zamanla vakıf fazlası olan miktar işletmeye verildiği için elde edilen nema da gelir kalemlerinden birini oluşturmuştur. Hatta yukarıda belirtildiği gibi bazı hayırs severler tarafından para vakfı olarak yapılan bağışlar da tabloda görüleceği üzere istirbah ettirilen meblağın giderek artmasına neden olmuştur. Bu bakımdan giderlerin karşılanmasında sıkıntıya düşmediği anlaşılan vakfın muhasebe bilançolarında 1851-54 döneminde üç yılı borçlu kapattığı kaydedilmişse de nukûd-ı mevkuûfe denilen işletilen paraya dokunulmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle vakfın söz konusu yılları borçlu olarak kapattığını söylemek pek doğru olmasa gerekir. XIX. yüzyılın başlarında kaydedilmiş olan vakfa ait dükkan ve arsaların sayılarında zamanla değişiklik olmakla birlikte 1892-96 dönemine ait son kayıtlarda bu akarın miktarı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Ancak sadece dükkanlar ile arsalarından elde edilen dört yıllık kira gelirinin 59.504 kuruş olduğu göz önüne alındığında vakfın gayrimenkullerinin sayıca fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Ne yazık ki Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin Emaret olarak tanımladığı Bulgar Prenslığı'nde Müslüman vakıflarına karşı başlatılmış olan yok etme politikası sırasında pek çoğu gibi Hacı Ali'ye ait camiler de zarara uğramıştır. Rusçuk Tüccar Vekili Mustafa Halid'in, Bulgar yönetiminin Müslüman mabedleriyle akarâtını yok etmeye yönelik uygulamalarını ve

¹⁰⁷ BOA, EV, nr.10039, v.76a.

¹⁰⁸ İşletmeye verilen bu paranın neması 547,5 kuruş olup diğer gelirlere dahil edilmiştir.

¹⁰⁹ BOA, EV, nr.10039, v.86b.

¹¹⁰ İstirbah ettirilen para bir önceki yılla aynı olan bu meblağın neması da aynı olup gelirlere eklenmiştir.

¹¹¹ BOA, EV, nr.10039, v.91a; nr.15176, v.2a.

¹¹² İşletilen para önceki iki yılla aynı olmakla birlikte bu defa nemada azalma olmuş, 497,5 kuruş olarak kaydedilen bu miktar kira gelirlerine ilave edilmiştir.

¹¹³ NBKM, R, nr.11, s.III.

Ruşçuk'taki vakıfların durumunu anlatan 16 Ekim 1897 tarihli raporunda, Cami-i Cedit'e ait olan vakfın oldukça fazla olan gayrimenkullerinin büyük kısmının yıkıldığı belirtilmiş, bir kısmının da Santral Otel'in bahçesine ilave edilmiş olduğundan söz edilmiştir. Yıkılan gayrimenkullerin işletilen vergisine karşılık olmak üzere kalan akarın haczedildiği de yine bu raporda ifade edilmiştir. Salkımlı Cami hakkında da bilgi veren Mustafa Halid, caminin yeni yapılan şehir planının dışında bırakıldığına ancak akarının büyük kısmının yıkıldığına veya zapt edildiğine dikkat çekmiştir.¹⁴⁴ Gelir kaynaklarının tahrip edilmesiyle gelir kaybına uğrayan Cami-i Cedit 1904 yılı sonbaharında Nova Tsirkovna Sokağı'nın yapımı ve şehir parkının düzenlenmesi sırasında tamamıyla yıkılmıştır. Salkımlı Cami'nin akabeti de aynı olmuş, ne zaman yıkıldığı bilinmemekle birlikte 1908'de yerine yine geliri vakfa ait olmak üzere bugün de mevcut olan Balkan adıyla anılan bir otel inşa edilmiştir.¹⁴⁵

Hacı Süleyman Ağa Camii (Yeni Cami veya Arasta Camii)

Mesih Voyvoda Mahallesi sakinlerinden Mustafa Ağa oğlu Seyyid Hacı Süleyman Ağa tarafından aynı mahallede kalpakçılar karşısında müceddeden inşa ve ihya edildiği belirtilen caminin vakfiyesi Evâil-i Muharrem 1178 (1-10 Temmuz 1764) tarihinde tescil edilmiştir.¹⁴⁶ Muhtemelen daha önce var olan başka bir caminin yerine yeniden Süleyman Ağa tarafından inşa edilen mabetten başka ağa, caminin yakınındaki çeşme bitişiğinde bir sebilhane ve Boynuzlu Dere'de bir buzhane inşa ettirerek

¹⁴⁴ BOA, *A.MTZ.04*, nr.49/50; BOA, *Y.PRK.EV*, nr.2/39; E. Eşrefoğlu, *a.g.m.*, s.31.

¹⁴⁵ BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y.MTV)*, nr.274/45; T. Bakardjieva-S. Yordanov, *a.g.e.*, p.152, 154.

¹⁴⁶ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.732, s.12-22.

vakfetmiş, bu hayratı yaşatarak hizmetlerini sürdürdürebilmesi için yine aynı mahallede bulunan arsası ile binası kendi mülkü olan Ebniyeli Han olarak anılan handa alt katta otuz sekiz oda, her oda önünde birer yazla, otuz mahzen, bir ahır, bir otlukhane, bir arpa anbarı ve bir su kuyusu bağışlamıştır. Süleyman Ağa ayrıca caminin altındaki dükkanları, Ebniyeli Han'daki elli üç kepenk dükkan ile çeşitli yerlerdeki yine arsası ve binaları kendi mülkü olan seksen bir kepenk dükkanı vakfetmiştir. Bunların dışında ağa binaları kendi mülkü olmakla birlikte arsaları Abdülbâkî Paşa Vakfı'na mukataalı, biri Abdülbâkî Paşa Vakfı'na ait haffafhanede¹¹⁷ diğer ikisi ise kalpakçılar sırasında bulunan üç kepenk dükkanı da vakf yararına bağışlamıştır.¹¹⁸

Söz edilen gayrimenkullerden elde edilecek kira gelirlerinden ücretleri ödenmek üzere aşağıda belirtilen görevlilerin çalıştırılmasını isteyen vâkıf, çalışanlara verilecek yevmiyeleri de vakfiyede ifade etmiştir. Buna göre Yeni Cami veya Arasta Camii olarak da anılan¹¹⁹ camide beş vakit namazını kıldırarak, Cuma günleri hutbeyi okuyacak olan imam-ı evvel olarak tanımlanan şahsa imamet görevi için günlük 10, hitabet vazifesine karşılık ise 6 akçe olmak üzere toplam 16 akçe yevmiye verilmesini istemiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr.2044, v.180a.

¹¹⁸ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.732, s.17-18.

¹¹⁹ NBKM, R, nr.20, v.8a; BOA, EV, nr.10734, v.1b; nr.12999, v.4b; nr.13615, v.6a; BOA, *Sadâret Mektûbî Kalemî Nezâret ve Devâir (A.MKT.NZD)*, nr.1/92; BOA, *Cevdet Evkaf (C.EV)*, nr.19885.

¹²⁰ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.732, s.18. 28 Temmuz 1764 tarihli bir Hurufat kaydında müceddeden inşa edildiğinden söz edilen camide imam ve hatip olarak Hafız Mustafa adındaki bir şahsın görevlendirildiği ve vakfiyede belirtildiği gibi günlük 16 akçe ücret ödeneceği ifade edilmiştir (VGMA, *HD*, nr.1181, s.332). Camide imam-ı evvel ve hatip olarak görev yapan Seyyid Ali Halife'nin ölümü üzerine yerine büyük oğlu Abdurrahim'in atamasını içeren yine aynı ücretin tahsis edildiğini belirten 5 Mayıs 1845 tarihli başka bir kayıt için bkz. BOA, *Sadâret Mektûbî Kalemî (A.MKT)*, nr.23/23.

Süleyman Ağa salih ve mütedeyyin bir başkasının imam-ı sani olarak görevlendirilmesini, birinci imam gibi cemaate namaz kıldırmasını ve gerektiğinde Cuma hutbesini yapmasını şart olarak ileri sürmüş, kendisine görevine karşılık günlük 8 akçe ödeneceğini ifade etmiştir.

Vakfiyede üç kişinin müezzin olarak görev yapacağını belirten ağa bu şahısların dönüşümlü bir şekilde ezan okumalarını, Cuma ve bayram günleri de dahil olmak üzere her vakitte Allah rızası için üç İhlas ile bir Fatıha okuyarak yaşadığı sürece sağlığı için dua etmelerini, ölümünden sonra ise sevabını kendi ruhuna, annesinin ve tüm geçmişlerinin ruhlarına bağışlamalarını istemiştir. Süleyman Ağa ayrıca müezzinlerin devirhan olarak görevlendirilmesini, Cuma günleri bir miktar Kur'an okumalarını talep etmiş, görevlerine karşılık her birine toplam 10'ar akçe yevmiye verilmesini öngörmüştür.

Kayıym ve ferraş olarak görevlendirilecek bir başkasının caminin temizliği ile aydınlatma işinden sorumlu olacağını belirten vâkıf bu görevliye de günlük 10 akçe ödenmesini istemiştir.

Faziletli ve erdemli birinin şeyh olarak atanacağını belirten ağa bu görevlinin Cuma günleri Cuma namazı sonrasında cemaate hitaben dini bilgiler içeren vaaz vermesini ve nasihat etmesini şart koşmuş, kendisine görevine karşılık günde 6 akçe verileceğini ifade etmiştir.

Güzel sesli bir başka kimsenin Muhammediye-hân¹²¹ ve devirhan olarak görevlendirilmesini isteyen Süleyman Ağa bu görevlinin Pazar ve Perşembe günleri ile Ramazan ayında her gün Muhammediye okumasını ayrıca Cuma günleri Cuma namazı öncesi Kur'an okuyarak na'at-ı şerif terennüm etmesini belirtmiş, tüm görevlerine karşılık kendisine günlük 10 akçe ödenmesini şart koşturmuştur.

¹²¹ Gelibolulu Yazıcızâde Muhammed Efendi tarafından Türkçe olarak şiir halinde kaleme alınan Muhammediye adlı eseri terennüm etmek için tayin edilmiş olan kişi (B. Yediylidiz, *a.g.m.*, s.58).

Astronomi bilgisi olan bir şahsın muvakkit ve noktacı olarak görevlendirileceğini ifade eden vâkıf, ezan ve imsak vakitlerini ilan etme görevi karşılığında bu görevliye 5 akçe yevmiye verilmesini istemiştir.

Camideki bu görevlilerden başka sebilhanede çalışacak güçlü kuvvetli birinin yaz günlerinde buzhaneden buz getirerek buzlu su ile dolduracağı maşrapaları isteyenlere ikram etmesini şart olarak ileri süren ağa bu şahsa da günlük olarak 5 akçe verileceğini ayrıca ferraş ve kayyım görevini yerine getiren kimseye yardım etmesi karşılığında 3 akçe daha ödeneceğini belirtmiştir.

Vakfın yönetiminden yaşadığı sürece kendisinin sorumlu olacağını yine vakfiyede ifade eden Süleyman Ağa ölümünden sonra tevliyet görevinin kendi soyundan büyük olan oğulla devam edeceğini şart olarak ileri sürmüştür. Kendi soyunun kesilmesi durumunda Salih olan azatlı kölelerinin vakfa mütevellî olmasını ve kölelerin soyundan oğulları aracılığıyla bu görevin devam etmesini istemiştir. Mütevellî olacak şahsın olumlu özellikler taşıması gerektiğine de dikkat çeken ağa bu görevi sürdüren kimsenin gerek akarât gerekse cami çalışanları ile ilgili her türlü işte vakfiyede yer alan şartları eksiksiz ve kusursuz olarak yerine getirmesini özellikle belirtmiştir. Vakıf çalışanlarının azil ve tayinlerinde sadece mütevellînin yetkili olacağını başka herhangi bir kimsenin müdahale hakkının olmadığını da ifade eden vâkıf, mütevellîye görevi karşılığında 10 akçe yevmiye verilmesini istemiştir.

Süleyman Ağa ayrıca Rusçuk'ta kadı olarak bulunanların vakfın akarâtı üzerine nazır olmalarını, her yıl mütevellî tarafından hazırlanan muhasebeyi inceleyerek denetlemelerini ve bu görev karşılığında kendilerine günde 2 akçe ödenmesini yine vakfiyede belirtmiştir.

Vakfa ait akarın kiralarnı tahsil etmek için bir câbinin tayin edilmesini isteyen Süleyman Ağa bu kimseye kira gelirlerini toplayıp vakıf çalışanlarına hizmetleri karşılığında öngörülen ücretleri ödeme

görevini de vermiştir. Câbi olan şahsın ayrıca gerek cami gerekse akarın her türlü işinden sorumlu olacağını belirten ağa kendisine 6 akçe yevmiye verileceğini ifade etmiştir.

Süleyman Ağa bunların dışında vakıf görevlilerinin ücretleri ödendikten sonra kalan gelirden her ay iki vukiyye¹²² yağ mumu alınarak cami içinde on farklı yerde yakılmasını istemiştir. Ayrıca Ramazan ayında ve diğer mübarek gecelerde mihrabın sağ ve solunda büyük şamdanlar içinde her biri on beşer vukiyye olan iki yağ mumu yakılmasını şart olarak ileri sürmüştür. Yine Ramazan geceleri ile mübarek gecelerde yeterli miktarda zeytinyağı alınıp caminin içinde, dışında ve minaresinde yüz altmış kandilde yakılmasını istemiştir.

Her yıl buzhaneye 21 kuruşluk buz konularak yaz günlerinde sebilhaneye yeterli miktarda verilmesini, yine her sene 6 kuruş tutarında hasır alınıp camiye yayılmasını öngören vâkıf, vakıf gelirinden yapılmasını belirttiği bütün masrafların karşılanmasından ve hayrat ile akarın onarılması gerektiğinde bu iş için yapılan harcamalardan sonra kalan vakıf gelirinin çocukları ve torunlarına eşit olarak paylaştırılmasını şart koşmuştur. Kız veya erkek ayırt etmeksizin tüm çocuklar ve torunların eşit pay sahibi oldukları özellikle belirtilen vakfiyede Süleyman Ağa, neslinin tükenmesi durumunda vakıf gelirinin Rusçuk'un fakir halkına dağıtılmasını ileri sürmüştür. Her sene başında camide mütevellinin tüm vakıf çalışanlarına hitaben vakfiyeyi okumasını isteyen ağa böylece vakıf şartlarının unutulmamasını, hizmetlerin kesintisiz ve eksiksiz sürdürülmesini sağlamaya çalışmıştır. Hatta vakfiyedeki şartların yerine getirilip getirilmediği konusunda cemaat ile mahalle sakinlerini de yetkili kılmış, nezaret etmelerini istemiştir.¹²³

¹²² 400 dirheme eşit olan 1.282 kg. tutarındaki ağırlık ölçüsüdür. Arapça metinlerde ukyye veya vukiyye olarak kullanılır. Genellikle vakfiyelerde, eski kanun ve nizamalarda vukiyye olarak geçen sözcük kiyye ve okka olarak da bilinir (Said Öztürk, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, İstanbul, 1996, s.480; A.H. Berki, *a.g.e.*, s.32, 53).

¹²³ VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.732, s.12-22.

Hacı Süleyman Ağa Camii 15 Eylül 1810-27 Haziran 1811 tarihleri arasındaki Rus işgaline kadar hizmet vermeye devam etmiş, işgal sırasında tamamen yanarak kullanılmaz hale gelmiştir. 1825-26 yıllarında vâkıfın soyundan olan Haydar Bey camiyi yeniden inşa ettirmiş ve adeta ikinci bânisi haline gelmiştir. Vakfiyeye göre on üç kişinin görevlendirildiği ve günlük 111 akçe ödeneceği belirtilen vakıfta Haydar Bey'in mütevelliliği döneminde görevli sayısı azaltılmış, kaymakam ve câbiye 20, imam ve hatip olarak görevlendirilen şahsa 30, iki müezzinden her birine 15, ferraş ve kayyım olana 30, vaize de 5 olmak üzere toplam 115 kuruş aylık ödeneceği mahkeme siciline kaydetirilmiştir. Müteveli Haydar Bey'in ölümünden sonra yine Süleyman Ağa'nın soyundan olup bu göreve getirilen Mehmed Bey döneminde 1830 sonrasında vakıf çalışanlarının aldıkları ücretlerin yetersiz olduğu, artırılmadığı takdirde istifa edecekleri yönündeki şikayetleri üzerine yeni bir düzenlemeye gidilmiş, ücretlerin artışı sağlanmıştır. Buna göre tüm çalışanlara ödenen aylık ücret toplamda 25 kuruş artırılarak vakıf gelirinden her ay 140 kuruş aktarılmasına karar verilmiş ve bu durum da tescil ettirilmiştir.¹²⁴

XIX. yüzyıla ait evkaf defterlerinden anlaşıldığına göre gelir bakımından oldukça iyi durumda olan vakıf giderlerin karşılanmasında herhangi bir sıkıntıya düşmemiş, gelir fazlası vakfiyede yer alan şart gereği vâkıfın çocuklarına taksim edilmiştir.¹²⁵ 1838 ile 1853 yıllarına ait verilerde vakıf hiçbir yılı borçlu kapatmamış, masraflardan sonra kalan meblağ 1848 yılına kadar vâkıfın Rusçuk'ta bulunan beş varisi ile İstanbul'daki on altı mirasçısı arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. 1848 yılından sonra Rusçuk'taki hissedarlara bir kişi daha eklenmiş, 1852-53 dönemi kayıtlarına göre de İstanbul'da bulunan varis sayısı on yediye yükselmiştir.¹²⁶

¹²⁴ NBKM, R, nr.11, s.IV vd.

¹²⁵ BOA, EV, nr.10039, v.78a; nr.10734, v.2a; nr.11969, v.1b; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a; nr.12999, v.4b; nr.13615, v.6a; nr.14198, v.7a.

¹²⁶ BOA, EV, nr.10039, v.78a; nr.10734, v.2a; nr.13615, v.6a.

Böylece vakf gelirinden artan miktar 1853 yılı itibariyle yirmi üç eşit parçaya ayrılarak kız erkek ayırt etmeden taksim edilmiştir.¹²⁷ Vakıf fazlasının mirasçılar arasında paylaşılması bazen tamire muhtaç olan hayratın ihmal edilmesine yol açmış, bu durum şikayet konusu olup taraflar arasında uzun yazışmalara neden olmuştur. Nitekim bazı arşiv kayıtlarında sebilhane ve buzhanenin bakımsızlıktan harap hale geldiği varislerin buraların onarımı için para harcamaktan kaçındığı, oysa yaz günlerinde her iki hayrata da büyük ihtiyaç duyulduğu belirtilerek bu durumun müteveliye bildirildiği ifade edilmiştir. Ancak hissedarlar onarıma yanaşmadıkları gibi dükkanlar ile gelir getiren diğer yerlerin değerinden az olarak kiraya verildiği, vakıf çahşanlarına da vakfiyede kendileri için takdir edilenden daha yüksek ücretler ödendiği iddiasıyla 1849 yılında vakfın kaymakamı Müderris Hacı Hafız Hüseyin ile câbisi Şakir Efendi'yi suçlamıştır. Yapılan inceleme sonucu iddiaların haksız olduğu anlaşılmış, bu durum 13.038,5 kuruş tutacağı tahmin edilen onarım masrafını karşılamak istemeyen mirasçıların karalaması olarak algılanmıştır.¹²⁸ 1246 (1830-31) yılından beri görevlerini sürdüren Hafız Hüseyin ile Şakir Efendi'nin gayretleri sonucu önceleri birkaç bin kuruş olan vakıf gelirinin sekiz bin kuruşu aşığı tespit edilmiş, sebil ile buzhanenin onarım masraflarının vakıf gelirinden karşılanarak vâkıfın şartının yerine getirilmesi gerektiğine hükmedilmiştir.¹²⁹

Vakfın 1838-53 yıllarına ait vakıf defterlerinde yer alan muhasebe bilançoları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

¹²⁷ 1838-1848 dönemini içeren muhasebe verilerine göre vâkıfın soyundan gelen Rusçuk'taki hissedarlar şunlardır: Ahmed oğlu Tahir Bey, Abidin Bey kızı Adile Hanım, Abidin Bey kızı Havva Hanım, Abidin Bey oğlu Ali Ağa, Abidin Bey oğlu Mehmed Ağa (BOA, *EV*, nr.10734, v.2a).

¹²⁸ NBKM, *R*, nr.11, s.IV vd.; BOA, *EV*, nr.10734, v.2a-2b; BOA, *A.MKT.* *NZD*, nr.1/92.

¹²⁹ NBKM, *R*, nr.11, s.IV vd.

Tablo V

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Gelir (Kuruş Olarak)	Gider (Kuruş Olarak)	Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)
27 Mart 1838-16 Mart 1839 ¹³⁰	3.636	2.037,5	1.598,5
17 Mart 1839-4 Mart 1840 ¹³¹	3.636	1.886 krş. 16 para	1.749 krş. 24 para
5 Mart 1840-22 Şubat 1841 ¹³²	4.113	2.709 krş. 31 para	1.403 krş. 9 para
23 Şubat 1841-11 Şubat 1842 ¹³³	4.113	2.535	1.578
12 Şubat 1842-31 Ocak 1843 ¹³⁴	4.317 krş. 20 para	2.945 krş. 22 para	1.371 krş. 38 para
1 Şubat 1843-21 Ocak 1844 ¹³⁵	4.428	2.820	1.608
22 Ocak 1844-9 Ocak 1845 ¹³⁶	4.446	2.753 krş. 15 para	1.692 krş. 25 para
10 Ocak 1845-29 Aralık 1845 ¹³⁷	4.653	2.895 krş. 10 para	1.757 krş. 30 para
30 Aralık 1845-19 Aralık 1846 ¹³⁷	4.859	3.603 krş. 7 para	1.255 krş. 33 para
20 Aralık 1846-8 Aralık 1847 ¹³⁹	6.415	3.001 krş. 25 para	3.413 krş. 15 para
9 Aralık 1847-26 Kasım 1848 ¹⁴⁰	8.330	2.640 krş. 11 para	5.689 krş. 29 para
27 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ¹⁴¹	8.612 krş. 30 para	3.172 krş. 25 para	5.440 krş. 5 para
6 Kasım 1850-26 Ekim 1851 ¹⁴²	8.760	3.214	5.546
27 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ¹⁴³	9.324	2.837 krş. 30 para	6.486 krş. 10 para
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ¹⁴⁴	8.562	3.578 krş. 35 para	4.983 krş. 5 para

Kaymakam ve câbi hakkında yapılan suçlamaların aksine 1840-41 dönemi vakıf kayıtlarından öğrenildiğine göre kiraya verilen yerlerden bir kısmına zam yapılmış, bu durum 477 kuruş fark

¹³⁰ BOA, EV, nr.10734, v.1b.

¹³¹ BOA, EV, nr.10734, v.1b.

¹³² BOA, EV, nr.10734, v.1b.

¹³³ BOA, EV, nr.10734, v.1b.

¹³⁴ BOA, EV, nr.10734, v.1b.

¹³⁵ BOA, EV, nr.10039, v.46b; nr.10734, v.1b; nr.11969, v.1b.

¹³⁶ BOA, EV, nr.10039, v.13a; nr.10734, v.1b.

¹³⁷ BOA, EV, nr.10039, v.18a; nr.10734, v.1b.

¹³⁸ BOA, EV, nr.10039, v.35b; nr.10734, v.1b; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a.

¹³⁹ BOA, EV, nr.10039, v.48a; nr.10734, v.1b; nr.12999, v.4b.

¹⁴⁰ BOA, EV, nr.10734, v.2a.

¹⁴¹ BOA, EV, nr.13615, v.6a.

¹⁴² BOA, EV, nr.14198, v.7a.

¹⁴³ BOA, EV, nr.10039, v.77a.

¹⁴⁴ BOA, EV, nr.10039, v.78a.

yaratmıştır. Yine 1846-47 döneminde dükkan kiralari artırılmış, bu düzenlemeyle birlikte 1.556 kuruş fazla gelir sağlanmıştır. Bir sonraki yıl seksen bir adet dükkandan elde edilen kira geliri zam yapıldığı için 1.915 kuruş artmıştır.¹⁴⁵ Vakfın kira getiren dükkan sayılarında da artış gözlenmiştir. 1845-46 döneminde yetmiş yedi adet olan dükkan, ertesi yıl yetmiş sekize ulaşmış, 1847-48'de ise seksen bir dükkana ait bilgiye rastlanmıştır. Tespit edilebilen son veri olan 1852-53 döneminde de vakfın seksen iki dükkanı bulunduğu saptanmıştır.¹⁴⁶ Çeşitli mesleklerin icra edildiği bu dükkanlar kaftancılar, abacılar, attarlar gibi dönemin meslek erbabı tarafından kiralanmış, bazı dükkanlar da bakkal olarak kullanılmıştır.¹⁴⁷

Vakfın giderleri arasında tüm diğer vakıflarda olduğu gibi çalışanlara ödenen ücretler, aydınlatma giderleri, kilim gibi bazı ihtiyaç maddelerinin satın alınması, caminin tamiri için yapılan harcamalar ve diğer masraflar yer almıştır.¹⁴⁸

Yukarıda anlatılanlardan iyi bir gelir düzeyine sahip olduğu anlaşılan vakıf Bulgar Prensiği döneminde diğer pek çoğu gibi zarar görmüş, Rusçuk Tüccar Vekili Mustafa Halid'in 1897 tarihli raporundan öğrenildiğine göre cami yıkılmak üzere yeni şehir planına dahil edilmiştir. Vakfın akarâtı da Cami-i Cedit Mezarlığı (Koşu Mezarlığı) tesviye edilirken tamamıyla yıkılarak zapt edilmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁵ BOA, *EV*, nr.10734, v.1b-2a.

¹⁴⁶ BOA, *EV*, nr.10039, v.48a, 78a; nr.10734, v.2a; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a; nr.12999, v.4b; nr.13615, v.6a.

¹⁴⁷ BOA, *EV*, nr.10039, v.77a.

¹⁴⁸ BOA, *EV*, nr.10039, v.13a, 18a, 35b, 46b, 48a, 77a, 78a; nr.10734, v.1b-2a; nr.11969, v.1b; nr.12709, v.4a; nr.12711, v.4a; nr.12999, v.4b; nr.13615, v.6a; nr.14198, v.7a.

¹⁴⁹ BOA, *A.MTZ.04*, nr.49/50; BOA, *Y.PRK.EV*, nr.2/39; E. Eşrefoğlu, *a.g.m.*, s.32.

Kara Ali Bey Camii

Vakfiyesi bugün mevcut olmadığı için hangi tarihte inşa edildiği tespit edilemeyen cami, Kara Ali adında bir hayırsever tarafından Faik Mahallesi'nde yaptırılmış ve banisinin adıyla anılmıştır. Vakıf veya cami hakkında ulaşılabilen ilk veriye tevcih kayıtlarını içeren Hurufat Defteri'nde rastlanmış, 26 Mayıs 1731 tarihli bu kayda göre camiye imam ve hatip olarak İbrahim adındaki bir şahıs atanmıştır.¹⁵⁰

Belirtilen tarihten ne kadar zaman önce yaptırıldığı bilinmeyen cami ve vakfı hakkında daha detaylı bilgiye 1805 tarihli Rusçuk Vakıf Sicili'nde ulaşılmıştır. O dönemde mütevellî olan Mehmed Efendi tarafından aktarılan bilgilere göre bir arsa dışında gayrimenkulü olmadığı anlaşılan vakfın 795 kuruş parası bulunmaktadır. Bu miktarın 245 kuruşu mütevellide bulunan vakfın kendi parası olduğu halde 550 kuruşu hayırseverler tarafından bağışlanmıştır. Söz konusu 550 kuruşun 50 kuruşu Keçecizâde vakfı olarak kaydedilmiş ve sadece kandil için kullanılması istenmiştir. 200 kuruş Emirzazâde Ahmed Alemdar, 100 kuruş Haffaf Hacı Halil'in eşi Hatice Hatun, diğer 200 kuruş ise 100 kuruşu müezzin, kalan miktarı da vaiz için kullanılması şartıyla Çarıkcı Hacı Ahmed tarafından vakfedilmiştir. İşletmeye verilen 795 kuruşun aylık neması 12 kuruş olarak kaydedilmiş, bu paranın 9 kuruşu vakıf çalışanlarına görevlerine karşılık ödenmiştir.¹⁵¹ Vakfa katkı sağlayan hayırseverlerden olan Keçecizâde, camide Cumartesi günleri vaaz verilmesi şartıyla bu görevi yerine getirecek olan kimseye neması ödenmek üzere sonradan 100 kuruş daha bağışlamıştır. Vakfa bağışta bulunanlardan biri de Arık Ramazan Mahallesi sakinlerinden olan Hacı Hüseyin Ağa'nın eşidir. Bu hanım da

¹⁵⁰ VGMA, *HD*, nr.1207, s.45. 17 Ocak ile 22 Mart 1761 ve 4 Ağustos 1827 tarihlerine ait benzer atamalar için bkz. VGMA, *HD*, nr.1181, s.328; nr.1177, s.233.

¹⁵¹ NBKM, *R*, nr.11, s.180.

aylık kira geliri o dönemde 12 kuruş olan dört adet han odasını cami için vakfetmiştir.¹⁵² Genellikle sonradan bağışlanan menkul ve gayrimenkullerle hizmet vermeye devam eden camiye katkılar sürmüştür, 1266 (1849-50) yılında Moralızâde İsmail Ağa adındaki başka bir hayırsever 200 kuruş vakfederek paranın işletilmesini, elde edilen nemasının camide vaaz verecek şahsa ödenmesini istemiştir.¹⁵³ Tespit edilebilen son bağış caminin bulunduğu mahallede yaşayan Salih kızı Münire tarafından yapılmış, 2,5 kayye, 50 dirhem ağırlığındaki bir kilimin ölümünden sonra camiye verilmesini isteyen bu hanımın vasiyeti 20 Mart 1903 tarihinde vakf siciline kaydedilerek yerine getirilmiştir.¹⁵⁴

Vakf siciline göre işletmeye verilerek nema elde edilen paradan başka yukarıda söz edilen arsanın kirası olan aylık 20 para da vakfa gelir sağlamaya devam etmiştir. Arsa üzerinde bulunan Paşalı Halil Ağa'ya ait olan kahveden dolayı ödenen bu kiranın 10 parası yine her ay olmak üzere müezzine ayrılmış, kalanı da mum satın alınması için kullanılmıştır. Üç çalışmanı bulunan camide imam ve hatip olan şahsa aylık 4, kayyım olarak da görev yapan birinci müezzine 3, ikinci müezzine ise 2 kuruş 10 para verilmiştir. Vakıf bir dönem sıkıntıya düştüğü için Rusçuk'ta Can Arslan Paşa'ya ait olan çeşmeler vakfından müezzine 2, imama 1 kuruş verilmek üzere her ay 3 kuruş aktarılmış ancak sonradan muhtemelen Can Arslan Paşa Vakfı da darlık yaşadığından bu uygulamadan vazgeçilmiştir.¹⁵⁵

XIX. yüzyıl başlarına ait bu verilere göre tamamen yardımseverlerin katkılarıyla varlığını devam ettirdiği anlaşılan vakıf sonradan daha iyi bir gelir düzeyine ulaşmış, menkul ve gayrimenkullerinin arttığı tespit edilmiştir. 1836-54 dönemini içeren muhasebe

¹⁵² NBKM, R, nr.11, s.181-182.

¹⁵³ BOA, EV, nr.10039, v.70b; nr.13905, v.3a.

¹⁵⁴ NBKM, R, nr.11, s.252.

¹⁵⁵ NBKM, R, nr.11, s.180-181.

bilançoları vakfın nakit parası dışında Yahudiler tarafından havra olarak kullanılan on iki adet han odasıyla sekiz dükkandan kira geliri olduğunu göstermektedir.¹⁵⁶ Yahudiler tarafından kiralanan her bir han odası için 1851-52 döneminde 108 kuruştan toplam 1.296 kuruş yıllık kira bedeli ödenmiş,¹⁵⁷ dükkanlardan sağlanan gelir ve işletilen para ile birlikte vakfın ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi vakıf zaman zaman gelir yetersizliği nedeniyle sıkıntı yaşamış ancak bu durum uzun sürmemiştir. Genellikle cami, han veya dükkanların tamiri için yapılan masraflar vakfı sıkıntıya sürüklemiştir. Tamir giderlerinden başka diğer vakıflarda olduğu gibi çalışanların ücretleri ile aydınlatma giderleri de sayılan gelirlerden karşılanmıştır.

Aşağıda evkaf defterlerine göre vakfın belirtilen yıllara ait muhasebe kayıtları verilmiştir.

Tablo VI

Muhasebe Kaydının Ait Olduğu Dönem	Vakfın İşletilen Parası (Kuruş Olarak)	Gelir (Kuruş Olarak)	Gider (Kuruş Olarak)	Vakıf Fazlası (Kuruş Olarak)	Vakfın Borcu (Kuruş Olarak)
18 Nisan 1836-26 Mart 1838 ¹⁵⁸	159,8 ¹⁵⁹	1.048	1.191	-	143 ¹⁶⁰
13 Şubat 1842-21 Ocak 1844 ¹⁶¹	363 krş. 1 para	4.433 krş. 20 para	4.101 krş. 10 para	332 krş. 10 para	-
22 Ocak 1844-9 Ocak 1845 ¹⁶²	695 krş. 33 para	1.502	1.377	125	-
10 Ocak 1845-30 Aralık 1845 ¹⁶³	1.132	1.662	1.452	210	-
31 Aralık 1845-19 Aralık 1846 ¹⁶⁴	1.342 ¹⁶⁵	1.842	2.152	-	310 ¹⁶⁶
20 Aralık 1846-9 Aralık 1847 ¹⁶⁷	1.164	1.644	3.087	-	1.443 ¹⁶⁸
28 Kasım 1848-16 Kasım 1849 ¹⁶⁹	-	1.840	2.056 krş. 33 para	-	216 krş. 33 para
17 Kasım 1849-5 Kasım 1850 ¹⁷⁰	-	1.840	2.017 krş. 30 para	-	177 krş. 30 para
6 Kasım 1850-25 Ekim 1851 ¹⁷¹	-	1.970	1.853,50	116,5	-
26 Ekim 1851-14 Ekim 1852 ¹⁷²	200 ¹⁷³	2.390 krş. 30 para	2.090 krş. 27 para	300 krş. 3 para	-
15 Ekim 1852-3 Ekim 1853 ¹⁷⁴	500	2.158	2.069 krş. 10 para	88 krş. 30 para	-
4 Ekim 1853-23 Eylül 1854 ¹⁷⁵	588 krş. 30 para	1.933	1.366	567	-

¹⁵⁶ BOA, EV, nr.10039, v.7ob; nr.12999, v.3b; nr.13615, v.3b; nr.13905, v.3a.

¹⁵⁷ BOA, EV, nr.10039, v.7ob.

Tablodan da anlaşılacağı gibi kt imkanlarla varlığını devam ettiren vakıf Bulgar Prenslığı döneminde zarar görmüş ve caminin bir kısmı Mustafa Halid'in raporuna göre yeni yönetim tarafından yapılan şehir planına tesadüf ettirilmiştir. Zaten yetersiz olan gayrimenkulleri de haczedilerek sonradan plana dahil edilmiş,¹⁷⁶ cami 1929 yılında tamamen yıkılmıştır.¹⁷⁷

¹⁵⁸ BOA, *EV*, nr.10039, v.5a.

¹⁵⁹ Vakfın daha önceki dönemden işletmeye verilen parası olup 1252-53 (1836-38) dönemine ait neması 480 kuruş olarak kaydedilmiş ve gelirlere dahil edilmiştir.

¹⁶⁰ İlgili kayıtlarda vakfın iki yılı 1.455 kuruş fazla gelirle kapattığı belirtilmiş, gelirden 143 kuruş fazla olan masraf borç olarak gösterilmemiş ve işletilen paradan karşılanmıştır.

¹⁶¹ BOA, *EV*, nr.10039, v.45b; nr.11969, v.4a.

¹⁶² BOA, *EV*, nr.10039, v.16a.

¹⁶³ BOA, *EV*, nr.10039, v.17a.

¹⁶⁴ BOA, *EV*, nr.10039, v.31b; nr.12709, v.2a; nr.12711, v.2a.

¹⁶⁵ İşletilen bu meblağın neması 180 kuruş olup kira gelirlerine eklenmiştir.

¹⁶⁶ Burada borç olarak gösterilen miktarın belirtilen vakıf defterlerinde işletmeye verilen nakit paradan karşılandığı görülmüş dolayısıyla vakıf belirtilen yılı borçlu kapatmamıştır.

¹⁶⁷ BOA, *EV*, nr.10039, v.49a; nr.12999, v.3b.

¹⁶⁸ Vakfın istirbah ettirilen parası borç için kullanıldığı halde belirtilen yılı vakıf yine de 279 kuruş borçlu kapatmıştır.

¹⁶⁹ BOA, *EV*, nr.13615, v.3b.

¹⁷⁰ BOA, *EV*, nr.13905, v.3a.

¹⁷¹ BOA, *EV*, nr.14198, v.4a.

¹⁷² BOA, *EV*, nr.10039, v.70b.

¹⁷³ Moralizâde İsmail Ağa tarafından 1266 (1849-50) yılında bağışlanan bu paranın neması 30 kuruş olup (BOA, *EV*, nr.13905, v.3a) 1851-52 döneminde vakıf kayıtlarında gösterilmiş ve kira gelirlerine dahil edilmiştir (BOA, *EV*, nr.10039, v.70b).

¹⁷⁴ BOA, *EV*, nr.10039, v.87b.

¹⁷⁵ BOA, *EV*, nr.10039, v.89b; nr.15176, v.3b.

¹⁷⁶ BOA, *AMTZ.04*, nr.49/50; BOA, *Y.PRK.EV*, nr.2/39; E. Eşrefoğlu, *a.g.m.*, s.33; Ayrıca bkz., Ekrem Hakka Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mîmârî Eserleri*, c.IV, İstanbul, 1982, s.82.

¹⁷⁷ T. Bakardjjeva-S. Yordanov, *a.g.e.*, p.153.

Sonuç

Osmanlı egemenliğinde bulunan her yerleşim bölgesinde olduğu gibi Rusçuk'ta da pek çok vakıf kurulmuş, sosyal ve kültürel hizmetler vakıflar aracılığıyla sürdürülmüştür. Çoğu dini hizmetleri yerine getirmek amacıyla kurulmuş olan Rusçuk'taki vakıflar hakkında daha önce yapılmış bir çalışmaya ilave olarak hazırlanan bu makalede cami vakıflarına örnekler verilmiştir.

Allah rızasını kazanmak ve sonsuza kadar hizmet vermek için oluşturulan vakıflar genellikle zamana yenik düşmüş, varlıklarını devam ettirememiştir. Rusçuk'taki vakıflar da çeşitli nedenlerle ve özellikle Bulgar Prenslığı döneminde izlenen politika sonucu hizmetlerini sürdürememiştir.¹⁷⁸ Bugün hizmet vermeye devam eden tek mabet olan Mirza Said Paşa Camii ile az sayıdaki akarât dışındaki tüm vakıf eserler ve vakıflara gelir sağlayan kaynaklar zarar görmüş, kurucularının adlarını yaşatacağını umdukları bu hayrî müesseseler unutulmaya yüz tutmuştur.

Bu makale kurulan vakıfların ve toplum yararına yapılan hizmetlerin hatırlanmasını sağlamak, unutulmasını engellemek, kurucularını yani hayır sahiplerini yâd etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çeşitli arşivlerdeki verileri esas alarak yapılan bu çalışmada incelenen vakıflardan sadece iki tanesinin vakfiyesine ulaşılabılmış,¹⁷⁹

¹⁷⁸ BOA, A.MTZ.04, nr.22/9; BOA, A.MTZ.04, nr.49/50; BOA, Y.PRK.EV, nr.2/39; BOA, Y.MTV, nr.274/45; BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ), nr.53/118; E. Eşrefoğlu, a.g.m., s.33.

¹⁷⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Rusçuk vakıflarıyla ilgili on iki adet vakfiyeye kaydına ulaşılmış, bunlardan dört tanesinin bu çalışmada kullanılan biri vakfiye üçü de zeyl olmak üzere İbrahim oğlu Davud Ağa'ya ait olduğu tespit edilmiştir. Burada kullanılan (Davud Ağa bin İbrahim ve Hacı Süleyman bin Mustafa'ya ait) vakfiyeler dışında tespit edilmiş olan diğer vakfiyeler ve numaraları şunlardır: Mehmed bin Ali (VGMA, Vakfiye Defteri, nr.578, s.248), Ahmed Efendi bin Mehmed (VGMA, Vakfiye Defteri, nr.581/1, s.20), Mirza Said Paşa (VGMA, Vakfiye Defteri, nr.581/2, s.277), Mehmed bin Receb (VGMA, Vakfiye Defteri, nr.623, s.11), Şaban bin Mustafa (VGMA, Vakfiye Defteri, nr.629, s.473), Hacı

diğerleri vakıf sicili ile evkaf defteri ve belgelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilmiştir.

İlk sırada anlatılan Davud Ağa Vakfı'nda cami ile birlikte mektep ve şadırvan inşa ettirilmiş, sonradan vakfa bir de medrese eklenmiştir. Hayratın tamamı Davud Ağa'nın önceki vakfına ilave edilmiştir. Söz edilen kurumların her türlü giderleri menkul ve gayrimenkul gelirlerinden sağlanmıştır.

İkinci sırada söz edilen Eskiçizâde Hacı Ahmed Ağa Vakfı büyük ihtimalle para vakfı olarak kurulmuş, cami ve sıbyan mektebinden oluşan hayratın giderleri işletilen nakit paranın nema-sından karşılanmıştır. Başka hayırseverlerin katkıda bulunduğu vakfa nakdin yanında gayrimenkul kiralari da sonradan kaynak oluşturmuştur.

Üçüncü olarak incelenen vakıf iki cami birden inşa ettiren Hacı Ali tarafından kurulmuştur. Bu vakıf Hacı Ali'nin önceden kurduğu çeşme vakfına ilave edilmiş, çok sayıda arsa ve dükkan vakfa gelir sağlamak üzere vakfedilmiştir. Başka yardımseverlerin de nakit para bağışladığı vakıfta fazla gelir işletmeye verilmiş, elde edilen nema vakfın gelirlerinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Dördüncü sırada cami, sebil ve buzhaneden oluşan Hacı Süleyman Ağa Vakfı ele alınmış, han odaları ile çok sayıda dükkan vakıf için bağışlanmıştır. Ancak "evlatlık vakıf" statüsünde olan bu vakıfta kiralardan sağlanan gelir ile giderler karşılandıktan sonra kalan meblağ vâkıfın soyundan olanlar arasında paylaştırılmıştır. Vakfiyedeki bu şartın uygulanması nedeniyle hayratın ihmale uğradığı tespit edilmiştir.

Son sırada anlatılan diğerlerine göre gelirleri daha az olan Kara Ali Bey Vakfı'dır. Camiden başka herhangi bir hayratın bulunmadığı vakıf başka hayır sahiplerinin yardımlarıyla varlığını

Hüseyin (VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.1181, s.341), Rabia Hatun ibnetü Mahmud (VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.101, s.290).

devam ettirmiştir. İşletmeye verilen nakdin yanında Yahudiler'in havra olarak kullandığı han odaları ve dükkanlardan sağlanan kira geliri ihtiyaçlar için kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere bu çalışmaya konu olan vakıflar gelirleri bakımından farklılık arz etmektedir. Kamu hizmetlerinin kesintisiz sürmesi için gayrimenkul yanında işletilerek gelir elde etmek amacıyla para da vakfedilmiştir. Kanuni döneminde para vakfı konusu bir ara tartışmalara neden olmakla birlikte Rumeli'de yaygın olarak kullanıldığı, sunulan hizmetlerin bu sayede sürdürülebildiği görüşünde olan ulemanın etkisiyle uygulamanın devamına karar verilmiş, Ebüssuûd Efendi tarafından verilen fetva ile para vakfetme serbest hale getirilmiştir.¹⁸⁰ Rumeli'nin fethinden beri para vakfının meşru görülerek uygulandığını belirten Sofyalı Bâli Efendi'nin, bu yöntemin bölgenin imarında ve vakıf hizmetlerinin sürdürülmesinde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmesi de hayırseverler tarafından kabul görüp benimsenmesini sağlamıştır.¹⁸¹ Nitekim Rusçuk vakıflarıyla ilgili olarak yapılan araştırmalarda bu makalede de görüldüğü gibi para vakfı örneklerine sıkça rastlanmıştır. Gayrimüslim nüfusun yoğun olarak yaşadığı Balkan topraklarındaki bu yaygın uygulamanın aksine Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Halep'te XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda kurulan üç büyük vakıfta para vakfına rastlanmamıştır.¹⁸² Bu durum para vakfı uygulamasının

¹⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara, 2003, s.28-50; Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996, s.215-222.

¹⁸¹ T. Özcan, *a.g.e.*, s.40-44; Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, 2003, s.119.

¹⁸² Söz edilen vakıflar şunlardır: 1) Vakfiyesi 1583 yılında tescil edilmiş olan, külliyesi cami, mektep ve sebil gibi unsurlardan oluşan Behram Paşa Vakfı (Ayrıntılı bilgi için bkz., Meryem Kaçan Erdoğan, "XVI. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Behram Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.22, İstanbul, 2010, s.1-26). 2) 1677 yılında vakfiyesi

Rumeli'deki önemine dikkat çeken Bâli Efendi'nin yaptığı yorumla ilişkilendirilebilir. Söz konusu coğrafyanın İslam ve Türk kültür unsurlarıyla bezenmesi gereğine yapılan vurgu yöntemin rağbet görmesini sağlamıştır. Nitekim bu uygulama bölgedeki vakıf sayısının artmasına da yol açmıştır.

Ne yazık ki gerek Rusçuk gerekse Bulgar toprakları üzerindeki bu Osmanlı mirası korunamamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi Berlin Antlaşması sonrasında Osmanlı egemenliğinin bu topraklarda fiilen sona ermesiyle vakıf eserler ve gelir sağlayan akarât zarara uğramış, büyük bir kısmı yok edilmiştir. Bugün varlıkları hakkında sadece tarihi belgelerden bilgi edinilen bu kurumların kurucularını tüm katkı sağlayanlarla birlikte bir insanlık borcu olduğu düşüncesiyle hayırla ve minnetle anmak gerekir.

onaylanan cami, mektep ve medreseden ibaret olan Şaban Ağa Vakfı. 3) Vakfiyesi 1730 yılında tescil edilen cami, mektep, medrese, kütüphane, sebil ve imareten oluşan Vezir Osman Paşa Vakfı (Vezir Osman Paşa Vakfı için bkz., Meral Bayrak (Ferlibaş), "Halep'te XVIII. Yüzyıla Ait Bir Vakıf Örneği: Vezir Osman Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.22, İstanbul, 2010, s.27-84).

Ruşçuk'ta Bulunan Cami ve Mescitler

Sıra No	Cami Adı	Sıra No	Cami Adı
1	Abdülbâkî Paşa veya Cami Atik	28	Hacı Süleyman Ağa veya Yeni ya da Arasta
2	Abdülcemizâde	29	Hacı Yusuf veya Kubbeli
3	Alanyalı Mustafa Paşa (Ruşçuk Muhafızı)	30	Hayreddin Efendi
4	Arif Paşa (Silistre Valisi)	31	Hüsameddin Efendi
5	Bâlif Bey veya Saray	32	Hüseyin Hoca veya Kadı Ahmed Efendi
6	Bâlizâde	33	Kadı Hayreddin
7	Baltacızâde Hacı Mehmed Ağa veya Kadı Hacı Hüseyin Efendi	34	Kadıszâde Mehmed Ağa
		35	Kahveci Hacı Hüseyin
8	Bayraklı veya Çarşı	36	Kalas Hacı Mehmed
9	Benli Hacı Mehmed Ağa	37	Kapıcıbaşı İbrahim Paşa
10	Çavuşzâde veya Faik Paşa	38	Kara
11	Davud Ağa veya Burmalı	39	Kara Ali Bey
12	Debbağhane	40	Kazgancı Hacı Süleyman
13	Eskicizâde Hacı Ahmed Ağa	41	Kırık
14	Hacı Ahmed Efendi	42	Koganes veya Kahvecizâde
15	Hacı Ali veya Cami-i Cedid ya da Pazaryeri	43	Konbezâde Hacı İbrahim Ağa
16	Hacı Ali veya Salkımlı	44	Kuzu Hacı Hüseyin
17	Hacı Bekir	45	Küçük İmam Mescidi
18	Hacı Halil Ağa	46	Mescid (Köprü bayırında)
19	Hacı Hızır	47	Mesih Voyvoda
20	Hacı İbiş Ağa	48	Mirza Said Paşa (Silistre Valisi)
21	Hacı İbrahim Mescidi	49	Nikhisârî
22	Hacı Mehmed	50	Şeyh Ahmed Efendi
23	Hacı Mehmed Ağa	51	Taş Mescid
24	Hacı Muharrem Çelebi	52	Tekke veya Kara
25	Hacı Musa Mescidi	53	Ulemâ-yı Kebîr
26	Hacı Mustafa Ağa veya Saraçhane	54	Yemişçi Hasan Paşa
27	Hacı Recep Mescidi	55	Yükrümeç İbrahim

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf (C.EV)*, nr.19885.
- BOA, *Evkaf Defteri (EV)*, nr.10039, v.4b, 5a, 12a, 13a, 15a, 15b, 16a, 17a, 18a, 19a, 31b, 32a, 33a, 35a, 35b, 41b, 42b, 44a, 45b, 46b, 48a, 48b, 49a, 51a, 52a, 70b, 76a, 76b, 77a, 78a, 86a, 86b, 87b, 88b, 89b, 91a; nr.10734, v.1b, 2a, 2b; nr.11969, v.1b, 2a, 2b, 4a; nr.12709, v.2a, 3a, 3b, 4a; nr.12711, v.2a, 3a, 3b, 4a; nr.12999, v.1b, 3b, 4a, 4b; nr.13615, v.2b, 3b, 4b, 6a; nr.13905, v.2b, 3a, 3b, 4a, 5a; nr.14198, v.1b, 2a, 4a, 6b, 7a; nr.15176, v.2a, 3a, 3b.
- BOA, *Sadâret Eyâlet-i Mümtâze Bulgaristan (A.MTZ.04)*, nr.22/9; nr.49/50.
- BOA, *Sadâret Mektûbî Kalemi Evrâka (A.MKT)*, nr.23/23.
- BOA, *Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir (A.MKT.NZD)*, nr.1/92.
- BOA, *Tahrir Defteri (TD)*, nr.382, s.52-59; nr.625, s.40-41.
- BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzât (Y.MTV)*, nr.274/45.
- BOA, *Yıldız Perakende Evrâka Arzuhal Jurnal (Y.PRK.AZJ)*, nr.53/118.
- BOA, *Yıldız Perâkende Evrâka Evkaf Nezâreti Maruzâtı (Y.PRK.EV)*, nr.2/39.
- Bulgaristan Milli Kütüphanesi, Oryantal Bölümü (NBKM), *Rusçuk Şer'iyye Sicili (R)*, nr.11, s.III, IV vd., 8-12, 62-66, 78, 108, 109, 180-182, 252; nr.20, v.8a; nr.39, v.9a, 9b, 13a.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Hurufat Defteri (HD)*, nr.1177, s.219, 227, 232, 233, 234; nr.1181, s.328, 332, 333, 336, 340; nr.1207, s.42, 45.
- VGMA, *Vakfiye Defteri*, nr.581/1, s.58, 59; nr.582/2, s.523; nr.732, s.12-22.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, İstanbul, 1996.
- AYDIN, Mahir, "Ahmed Ârif Hikmet Beyefendi'nin Rumeli Tanzimat Müfettişliği ve Teftiş Defteri", *Bellekten*, LVI/215 (1992), s.69-175.

- AYVERDİ, Ekrem Hakla, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri*, c.IV, İstanbul, 1982.
- BAKARDJIEVA, Teodora-Stoyan Yordanov, *Ruse. Prostranstvo i İstoriya* [Ruse. Region and History], Ruse, 2001.
- BARTINLI İBRAHİM HAMDİ, *Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr.2044, v.180a.
- BAYRAK (FERLİBAŞ), Meral, "Halep'te XVIII. Yüzyıla Ait Bir Vakıf Örneği: Vezir Osman Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.22, İstanbul, 2010, s.27-84.
- BAYRAK (FERLİBAŞ), Meral-Meryem Kaçan Erdoğan, "Ruşçuk'ta Osmanlı Vakıfları", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Tebliğleri (Bükreş, Romanya / 1-5 Kasım 2006)*, İstanbul 2011, s.233-268.
- BERKİ, Ali Himmet, *Istılah ve Tâbirler*, Ankara, 1966.
- ERDOĞAN K., Meryem-Meral Bayrak (Ferlibaş)-Kamil Çolak, *Ruşçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009, s.186, 269-270.
- ERDOĞAN K., Meryem, "XVI. Yüzyılda Halep'te Bir Osmanlı Vakfı: Behram Paşa Külliyesi", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.22, İstanbul, 2010, s.1-26.
- EŞREFOĞLU, Eşref, "Bulgaristan Türkleri'ne ve Rusçuk'taki Türk Eserlerine Dâir 1897 Tarihli Bir Rapor", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.I (1972), s.19-37.
- ÖZCAN, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanûnî Dönemi Üsküdar Örneği*, Ankara, 2003.
- ÖZTÜRK, Said, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı ve Tarihi Gelişimi*, İstanbul, 1996.
- PAKALIN, M. Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.II, III, İstanbul, 1993.
- ŞEMSEDDİN SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul, 1317.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", *Vakıflar Dergisi*, S.17 (1983), s.55-60.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, 2003.